

Az állati magnetismus és annak viszonya a' lélek- vagy kísértetlátáshoz *).

Wo fass' ich dich unendliche Natur?

Euch Brüste wo? Ihr Quellen alles Lebens — —

Goethe: *Faust.*

Bévezetés.

A' régi és középkori, de az újabb időkben 's történetekben is, tömérdek számú példáit találjuk az olly tűneményeknek, mellyek szembeszökő ellenmondásban látszanak állani az anyagi, külső érzékeinkre ható természetnek mai napig kinyomozott és meg-

*) Az e' cikkelyben használt műnyelvre nézve értekező szem előtt tartotta Szontagh Gusztávnak itt következő szavait; ezek olly igazságot foglalván magokban, mellyet literaturánk' jelen állásában, midőn egy felől a' tudományok' népszerűsítése, másfelől a' nyelv' minden oldalú kimiveltetése két fő tekintet, nem árt minél gyakrabban elmondani: „Hogy a' görög, latin, német 's akármelly idegen nyelv' *műszavait* előadásunkban nem használhatjuk, kétségen kívül van, mert e' nyugoti nyelvek, keleti nyelvünkkel semmi módon össze nem olvadhatók 's beszédünkben irgalmatlanul kirínak. Magyaritanunk tehát kell azokat, de olly módon, hogy azáltal érthetetlené ne váljunk; kezdetben 's egy lépéssel nem írhatunk tehát *tudományosan tisztán magyarul*, hanem a' nyelv' mindenkori műveltségi fokát kell tekintetbe vennünk 's azt teljesítnünk, mi lehetséges, 's akkép mint tanácsos. Használnunk kell tehát minden már eddig feltalált elfogadható magyar műszót a' jobb írók' nagyobb számához 's a' nyelvszokáshoz ragaszkodva, 's ha nem egészen ismerteket vagy épen újakat kénytelenítünk felhozni, vagy tanácsosnak tartjuk, magyarázzuk meg azokat zárjel alatt, hogy értelmök iránt kétség ne támadjon“. Figyelmező 1839. 41-dik szám.

állapított törvényeivel. Ezeknek gondosabb megvizsgálásától, újabb időkig, az által kívántak legtöbben menekedni, hogy némelyek mindent merő csalásnak vagy a' képzelődés' buborékszüleményeinek nyilatkoztattak, mások pedig természetfeletti hatalmaknak rejtélyes befolyását vagy, hogy az újabb német mysticusok' Kerner', Eschenmayer' 's mások' nyelvén szóljak, a' *szellemvilágnak benyúlását a' mienkbe* látván mindenben, a' legképtelenebb meséket is betűszerinti vak hittel elfogadták. Csak az újabb kor' tudományosságának jutott átlátnia, hogy mind e' két túlság hasonló szűk korlátú világnézet' bizonyossága. A' makacs, gőgös nemhí, melly lettdolgok előtt készakarva húnyja be szemeit, jog nélkül gúnyolja a' múlt századok' együgyű, gyermekded hitét; az alap mellyen amaz nyugszik, kevéssel vagy épen semmivel sem szilárdabb emezénél. Bizonyos történeteket és tüneményeket hihetetleneknek, hamisaknak vagy épen lehetetleneknek csupán azért nyilatkoztatni, mivel képesek nem vagyunk azoknak oka'it kielégítőleg megmagyarázni, mivel az eddig általunk ismert természet-törvényekkel összeegyeztetni nem tudjuk, csak tudatlanságunkat árulja el az emberi ismeret' korláta'iról még a' legmindennapiabb természeti tüneményekre nézve is, mellyeknek valóságát kétségbe vonni senkinek sem szándéka. Ki ismeri a' közöttünk levő legközöségesb tárgyak' sajátoságos lényegét? ki ismeri azon erőt, melly minmagunkban eszmél, melly anyagi létünknek is minden működésein uralkodik?

Külső érzékeink csak a' dolgok' felszínét, tüneményeit, tulajdonságait ismerhetik meg, 's minden mit az emberi ész elérhet, arra szorúl, hogy az általa észrevett tünemények' sokaságábót holmi általános szabályokat, mellyekhez azok magokat látszólag alkalmazták, elvonjon, 's azokat természet-törvényeknek tekintsük; de ha ezt teszszük is, azért a' dolgok' belső lényegét szint olly kevéssé ismerjük mint annakelőtte. Ez által van az emberi tapasztalásnak és tudománynak szokott menetele kijelelve. A' mi ritkán jelenik meg, csak kevés, egymástól elkülönített egyedek (Individuum) által észleltetik (beobachten), az vagy természetellenesnek vagy természetfelettinnek tekintetik, az az: némelyek által csalásnak vagy csalódásnak, mások által pedig csudának kiáltatik ki; de a' lettdolgok szaporodnak; a' külső körülmények 's bizonyságok valóságok iránt tovább kétkedni nem hagynak; a'

tüneményekben bizonyos egybehasonlítási pontokat veszünk észre, ezeket bizonyos fogalmakká iparkodunk egyesíteni, — mellyek ha magoknál a' tüneményeknél nem világosabbak is, már azért hogy szóba foglaltuk, hogy számokra neveket kerestünk és találunk, megbarátkozunk velök, mert igaza van Mephistophelesnek azt mondván:

Gerade wo Begriffe fehlen

Da stellt ein Wort zu rechter Zeit sich ein; —

's végre elhitetjük magunkkal, hogy mi ezen tüneményeket ismerjük 's megmagyaráztuk; 's azokat tudományaink' kincstárába rakjuk; holott sem egyiknek, sem másiknak nem ismerjük egyebet mint külső héját, 's tudásunk a' legmindennapiabb természeti tünemények felől is, minő például a' közönséges álom, csak annyiban különbözik attól, melylyel ritkábbakról, mint az álmjárásról, állati magnetismusról vagy kísértetlátásról birunk: hogy annak külső jelenségeit gyakor tapasztalás által jobban megszoktuk.

Mi volna tehát tulajdonképen a' tudomány' feladása e' jelen értekezés' tárgyára nézve? Véleményem szerint sem több, sem kevesebb minthogy azt, mi akár a' múltkorból reánk szálla, akár az újabb korban tapasztalt esetekben tagadhatatlan 's kétségen túl való, megkülönböztesse attól, mi külső viszonyok 's gyanítható motívumokból ítélve hamis lehet, vagy belső logikai ellenmondásnál fogva lehetetlen. De szem előtt kell tartani, hogy különben az esetek' valóságát bizonyító körülmények mellett, csupán azért mivel némelly jelenségeket az eddig kinyomozott természettörvényekkel összhangzásba hozni nem tudunk, még nem szabad ezeknek lehetetlenségére, hanem csak tudásunk' szűk korlátaira következtetni; nem szabad elfelejtenünk, hogy az általunk úgy nevezett természettörvények nem egyebek a' tapasztalástól vett elvonásoknál (Abstractionen) 's ennél fogva új tapasztalatok által bővíthetők, sőt módosíthatók is.

Számos eset bizonyítja, hogy a' mi egy emberre, egy népre nézve még csuda, a' másik előtt már régen figyelmet sem ébresztő mindennapi tünemény. Ez leginkább a' mechanica' találmányairól áll; tudjuk például hogy a' tűzfegyverek' hatásai a' vad népekben milly bámulatot gerjesztenek, 's mi sok erőmű, melly múlt századokban varázslélynnek tartatott volna, 's legfeljebb a' költők' képzeelmében élt, létesült már azóta a' tökéletesedett mechanica' sege-

delmével. Ki hitte volna ezelőtt egy századdal, hogy a' Homér' Odysseájában leírt phaeaki hajókhoz hasonló építmények *) nem sokára köztünk kéjelmes és rendes utazási alkalommá fognak válni? Hogy a' műipar' roppant találmányait felvilágosító példa gyanánt felhozni kívántam, nem rosزالhatni, ha tekintetbe vesszük, hogy azok közvetve szinte a' természet' tüneményei közé valók; az emberi leleményes ész, mellynek létöket köszönik, a' bennünk lakó, éltető erőnek eredménye levén. — De a' tulajdonképen úgy nevezett természettudományoknak is hány homályos vidékét világosítá már fel újabb korban a' tudomány' fáklyája! Remélhető tehát hogy ezen ködlepte tartományba is hatni fog az ember' fürkésző szelleme, a' mennyire korlátolt érzéki tehetsége engedi.

Jóllehet azonban ezen rejtélyes tünemények' alapokainak minden magyarázatai, mellyeket eddig megkísértettek és még ezentúl megkísérteni fognak, nem voltak, nem is lehettek egyebek hypothesiseknél, még is azon gyakorlati haszon is várható azoktól, hogy bennünket némileg felvilágosíthatnak a' természet-erőknek az emberre hatása és az egyedet alkotó szellem és anyag közti viszony iránt; továbbá a' történetírásnak némelly homályos lapjaira is új fényt deríthetnek; végre, 's ez gyakorlati tekintetben a' legfontosabb eredmény volna, az emberi életművezet' (Organisation) soknemű kórságos háborodását megfejthetnék 's a' gyógytudomány által eddig fel nem fedezett gyógyszereket jelelhetnének ki. Legérdekesebb azonban, de legbajosabb is, kétségen kívül azon kérdésnek eldöntése volna, ha valljon a' mágnesi szemléletek (Anschauungen) tárgyilagosa (objectiv) vagy csupán alanyi (subjectiv) valósággal bírnak-e, az az: ha valljon a' mágnesi állapotban lévő egyednek felébredt és felmagasztalt belső érzéke előtt önállólag magokban létező tárgyak nyilatkoznak-e, vagy csak puszta tükrözései, kisugárzásai a' felizgatott lélek' belső működ-

*j Mert nem kell evező 's révész a' phaeaki hajóknak

Sem kormány, a' minő másféle hajókat igazgat,

Tudván már urokat szándéka mi tájra vezérli,

Tudják minden nép' közel és távolbeli földjét

'S városait szintén, 's gyorsan tengerhabon úsznak.

déseinek, melyek csak ő reá vagy néha vele magnesi viszonyban álló személyekre nézve is léteznek. Az első esetben az efféle állapotok' figyelmes vizsgálatából 's mintegy kikutatásából fontos és nagyszerű eredményeket lehetne várni a' tudományokra 's a' természet' általános ismeretére nézve; akkor minden mágnesi hajlamú személyt gazdag tudományos aknának lehetne tekintenünk, melyből bő ismereti kincseket hozhatnánk napvilágra, mert akkor ezen szemléletek az ember' szellemének minden anyagi bilincsektől szabadulásán alapulnának, 's fel kellene tennünk, hogy az függetlenül a' műkörökben annyira korlátozott külső érzékektől, közvetlen észrevevés által a' dolgoknak nem csak tulajdonságait, hanem lényegét is, nem csak külső héját hanem belső magvát is megismerheti; 's így biztosabb utat találtunk volna fel általános tudáshoz bármely philosophiai iskola' előleges szemlélődéseinél. A' másik esetben pedig kintelenek lennénk eddigi homályunkban maradni 's megnyugodni.

Ezen tudományos kérdésnek végső és eldöntő feloldása talán csak a' jövő nemzedéknek van fenntartva, de azért a' mostaninak is tiszte és feladása, erejét rajta megkísérteni; értekező előre bocsátván az álmjárás' és az azzal rokon egyéb állapotok' jelenségeinek, valamint az eddigi, figyelemre méltóbb megfejtési próbáknak is rövid vázolatát, bátor lesz eziránti saját nézeteit szinte előterjeszteni. De ha ezen fontos kérdés feloldatlan maradna is még sokáig, a' többi általam felebb említett tekintetek 's várható gyakorlati hasznok, úgy hiszem, elegendők arra, hogy az emberi ész a' természet' ezen rejtélyes vidékének critical 's lelki-ösmeretes megvizsgálására ingereljék.

I.

Álomjárás és állati magnetismus.

— In my heart

There is a vigil, and these eyes but close
To look within —

Byron : Manfred.

1.

Mind a' természetes tiszta álmjárás mind a' külső behatás által felizgatott állati magnetismus' jelenségei már számos munkában kimerítőleg leirattak, sőt hazánkban is hasonló állapotok több ízben észleltetvén, némelly esetek a' nyilvános hírlapokban is közöltettek; ezért tehát csak legfeltűnőbb 's legállandóbb tüneteményeiket kívánom röviden rajzolni. Az álmjárásokról nézve még a' legkétkedőbb is csalási szándékot nem gyaníthat, mint-hogy már olly gyakran, különböző helyeken 's időben 's a' leg-hitelesb személyek által tapasztaltattak 's bizonyítottak. A' sajátképen magnesi bánás és kezelésnél (manipulatio) megbocsátatöbb ha sokakban gyanú ébred, melly a' mágnesező orvost kuruzslással, a' mágnesezett személyt, kivált ha asszony, érdekkerjesztés' vágyával, sőt holmi kaczerkodással is terheli; mert egy részről e' valóban bámulatot gerjesztő jelenségek, más részről pedig az orvos és betegnek szüntelen egymással közlekedése miatt, azoknak egyetértése inkább feltehető; de itt is némelly mágnesezőnek egyedisége 's a' jelenségeknek idegen 's el nem fogúlt tanuk általi szemügyre vétele, nehányat a' legesudálatosb tünetemények közül minden kétségen túl tesznek. Egyes eseteket 's példákat nem kívánok előhozni, mert ez könnyen túl vihetne a' czikkelyemnek szabott határokon, 's minthogy úgy is eléggé ismértetese; a' ki azonban azokról még bővebben értesülni kíván

az efféle példák' nagy tömegét találandja számos, kivált Németországban ezen tárgyról írt régibb 's újabb munkákban, melyeknek legjelesbjeit többször alkalmam lesz ezen értekezés' folytában idézni.

Az álomjáró önkényesen mozdulhat, mintha érzékeinek teljes használatában volna, holott ezekkel nem él; mert szemei többnyire be vannak hunyva, 's ha nyitvák is, pillantás nélküliek, meredtek és felfelé forgatvák; füle érzéketlen a' legerősebb, legharsányabb hangok iránt; tapintata ollyannyira el van zsibbadva, hogy öltetés, taszítás, szúrás, sőt fájdalmas sebek őt nem csak fel nem költik, hanem míg álma tart, a' legkisebb érzésselre sem bírják. Orra és szája a' legerősb, legcsipősb szerek iránt szinte érzéketlen. Külső érzékeinek ezen elzárttsága mellett azonban az álomjáró mindent észre vesz, a' *mivel mágnesi viszonyban áll*, mintha érzéki életművei (Sinnorgane) teljes működésben volnának, sőt még nagyobb világossággal 's tisztasággal mint éber állapotban; minden egyebet azonban — a' *mivel semmi viszonyban nincsen* — sem nem lát, sem nem hall, sem nem érez, sem nem ízel, sem nem szagol, bár mi erőszakkal hassanak is érzékeire. Hiányos kifejezés volna tehát ha azt mondanók: hogy az álomjáró lát, hall, érez, ízel vagy szagol; ez csak az efféle működésre alkotott életművek' eszközlése által történik; hanem belsejében egy újabb, úgy szólván hatodik érzék ébred, melly a' véle mágnesi viszonyban álló tárgyaknak azon tulajdonságait észreveszi, mellyek közönséges éber állapotban csupán csak külső érzékeink előtt nyilatkoznak.

Biztosan 's minden útjában álló akadály' elkerülésével jár folyosón, lépcsőn és utcán; falakra és házfödelekre mászik macskafürgeséggel 's a' legkeskenyebb párkányon, szédítő magasságon gyorsan 's biztosan sétál, mit számtalan példa, 's honunkban is nemrég a' fejérvári álomjáró leány, mellyről az 1835-i Jelenkor mellett megyei orvos Stáhly úr a' közönséget tudósítá, bizonyított. Nappali foglalatosságait 's hivatalos munkáit szokott ügyességgel folytatja; behúnyt vagy bekötött szemekkel is ír, olvas 'stb. A' hozzá szólókat, ha mágnesi viszonyban áll velök, hallja és érti; másokat azonban, ezen viszonyon kívül állókat, bár mint kiáltsanak fülébe, vagy épen nem hall, vagy felretten mintha valami távol zajt hallana, mellyről, nem

tudja honnan jő. Ismerőseivel értelmesen beszélget, sőt magasabb elevenséget 's élesebb elmét árul el feleleteiben, mint éber állapotban szokott. Szívgyödrére tett levelet olvas, a' nélkül hogy tartalmáról valaha hallott volna; ugyan oda vagy más testrészekre is tett szerek' izét 's szagát szintúgy érzi mintha szájába vette vagy orrához tartotta volna.

Az álmjáró crisis' eleje 's vége többnyire göresős merevüléssel vagy vonaglásokkal is kezdődik; néha közönséges álomba is megyen által, mellyből végre közönséges napi életre ébred az álmjáró, a' nélkül hogy arról, mit álmában tett és tapasztalt, legkevésbé is emlékeznék. Általjában bélyegző és figyelemre méltó jelleme (Character) ezen állapotoknak, hogy azoknak emlékezete soha sem nyúlik által az éber életbe, holott ennek emlékezete teljesen átalvitetik az álmjáró állapotba, mert az ebben lévő személy éber életének összes szó- és eszmekincsét használja; más részről pedig az álmjáró csisiseken összefüggő emlékezeti fonal vonul el, mellyet az álmjáró újabb rohamában (Anfall) ott szokott ismét felvenni a' hol az előbbeninek végétével félbeszakadt.

A' mesterséges külső behatások által gerjesztett állati magnetismusnak jelenségei, alsóbb fokain nem igen különböznek a' fent leírt álmjárásiaktól, 's ezért ezeknek kétségtelen valóságáról amazoknak is hihetőségére lehet következtetnünk; ezáltal továbbá egy életműves lényrek a' másokra, egy embernek a' másokra lehető magnesi behatása is bizonyíthatná. A' mi pedig felsőbb fokait illeti az, akár kezelés akár pusztán az akarat' rögzése (fixiren) által okozott magnesi állapotnak, ezek ugyan ritkábbak, 's többször talán szándékos ámitásokra is használtattak, 's ezért hitelőket az emberek előtt elvesztvén, makacs hitetlenséggel kell küzdeniök; kintelenek is vagyunk megvallani, hogy az ezekről szóló jelentésekben bajos a' valót a' hamistól megkülönböztetni, minthogy erre az orvos', a' beteg', de még a' próbálatoknál jelen volt tanúk' lelkiületének 's értelmességének is alapos ismerete kívántatná, melly csak ritka esetekben szerezhető. Mindazonáltal ezen felsőbb foku jelenségek közül is némelyek olly állandók minden esetekben, legalább társasági allásoknál és hirnevöknél fogva teljes hitelességű férfiak' bizonyossága által megerősítvék, hogy azoknak lehetőségét folyvást

kereken tagdani makacs elfogultság volna; ilyenek: a' saját belső testrészeknek 's a' rajtok látható körjeleknek világos szemlélése, 's az azok ellen használandó gyógyszerek' pontos megnevezése; teljes áthatása 's úgy szólván elfoglalása egy idegen személy' belsejének, mellynél fogva a' tisztalató (Clairvoyant) a' mágnesezőnek testi, lelki állapotját, értelmeit, gondolatjait, indulatait érzi, a' nélkül hogy ez szóval kijelentené; továbbá a' messzelátás térben és időben, midőn t. i. a' tisztalató a' távol történőket, a' múltnak titkait és a' még csirájában lévő jövőndőt tisztán látja vagy legalább homályosan sejtí. Mind ezen valóban csuda 's mese gyanánt hangzó tünemények mellett oly tekintetre méltó tanubizonyosságok szólnak, hogy végre csakugyan kintelen lesz mindenki, feltételetlen nemhitét, melly oly számos lettdolgok' ellenében örök gyanujával 's ámitási vádjával többé be nem éri, feláldozni, 's a' különböző tapasztalatok' gondos és critical egybehasonlítása, vizsgálata és kiszemelése után, azon tüneményeket, mellyek többé alapos kétség' tárgyai nem lehetnek, az általunk ismert természet' törvényeivel ha lehetséges egybekötni; vagy meghatározni: mennyire szükség ezen új factumokból, szinte új, 's eddigelé ismeretlen törvényeket elvonni. — Az értekezőnek szándéka azon próbákat mellyek ezen tekintetben tétettek, saját véleményével együtt tisztelt olvasóinak elibe terjeszteni, 's ezután által kíván menni feladásának másik részére t. i. annak meghatározására, hogy nézete szerint micsoda viszony létezik a' magnesi állapotok és a' lélek- vagy kísértetlátás között, melly újabb időben, kivált német szomszédinknál annyira divatba jött.

II.

Régibb magyarázatok.

Az állati magnetismusnak és a' már régebben ismert álmjárásakkal rokon jelenségeinek Mesmer általi felfedezése óta, sokféle egymástól inkább vagy kevesebbé eltérő magyarázatok kísértettek meg. Maga a' felfedező Mesmer némelly pontokban állott 1766-ban (Dissertation über den Einfluss der Planeten auf

den menschlichen Körper) felállított siderismusától; így későbbi követőinek, ú. m. Kluge' *) Wolfart' **) Kieser', Ennemoser' s másoknak nézetei is némelly csekélységekben különböznek egymástól, a' fő pontokban mindazonáltal megegyeznek. Olvasóimra nézve igen fárasztó volna, de a' hely' szűke és a' cikkelyemnek szánt anyag' bősége sem engedik, hogy mind ezen véleményi gyenge árnyéklatokat részletesen kifejtsem; meglegszem tehát az-
zal, hogy az egymáshoz közelítők' nézeteit csak fővonásaikban 's egy csoportban adjam elő, csupán azon újabb magyarázók' véleményeit közölvén bővebben, kik lényeges pontokban térnek el az előbbeniektől vagy éppen ellenkező uton járnak.

Újabb időkig ezen tünemények' legtöbb magyarázói abban egyeztek meg, hogy alapoka, a' léleknek az agyrendszerbeni elalvása, 's a' dúcrendszerbeni felébredése. Ezen nézet' könnyebb érthetése érdekében szükségesnek tartom, az emberi idegrendszernek leírását csak röviden, de a' mennyire nemorvostól kitelik világosan adni. ***)

Az idegek (Nerven) fejéres, velőnemű fonalak, párhuzamosan egymás mellett kis csomókba foglaltak, melly csomóknak egynehanya vékony hüvelybe, az úgy nevezett nevrilemába takarva, egy egy ideget képez. Ezen idegek az egész emberi testben elterjednek és soknemű kapcsolat által közösülnek egymással. A' test' némelly részeiben több idegek egymáshoz közeledvén mintegy összeragadnak 's egymásba fonódnak. Ezek az idegfonatok (Nervengeflechte), mellyek főképen a' gyomor és szívgödör' tájékán találtnak, 's az úgy nevezett dúcrendszert (Ganglienystem) képezik, mellynek legnevezetesebb része a' napfonat (Sonnengeflecht), mintegy agya az altestnek. Az emberi testben lévő egész idegrendszer szoros kapcsolatban van az agygyal és gerinczagygyal (Rückenmark), melly utóbbi csak meghosszabbított folytatása az agynak; ez utóbbi az egész idegrendszernek fő és középpontja, mellyből minden abban munkás erő

*) Versuche einer Darstellung des animalischen Magnetismus als Heilmittel. Berlin 3-te Aufl. 1819.

**) Mesmerismus oder System der Wechselwirkungen, Theorie und Anwendung des thierischen Magnetismus. Berlin 1814.

***) Bővebb 's részletes leírását az idegrendszernek találhatni *Bugát Pál: Boncztudományában.* 1828. II. köz. 249—293-dik lap.

kiindul, 's mellybe minden egybegyűl. Azonban az altestben lévő része az idegrendszernek, bizonyos dúczok (Gangliák, Nervenknuten) által valamennyire el van szigetelve azon többi idegektől, mellyek az agyrendszerhez tartoznak, 's amaz az emberi testnek állati vagy is inkább tenyésző (vegetatív) életét, annak növesét, táplálását 'stb. eszközli, 's egyszersmind kútfeje az úgy nevezett közérzésnek, melly nevezet alatt testünk' belső összes állapotjának homályos 's mintegy ösztöni érzését értjük. Az agyrendszer (Cerebralsystem) azonban, melly az agyból és gerinczagyból közvetetlen eredő minden ideget magában foglal, kútfeje az ember' eszméletének, az izmokkali egybeköttetésénél fogva, minden önkényes mozgásnak, végre az érzékidegek' eszközése által, mellyek párosan futnak az agyból a' külső érzéki életművekbe, a' külvilág' szemléletének is forrása.

A' mondottakból kiviláglik, hogy minden életünk az idegrendszeren alapul, 's maga a' lélek munkássága is ezáltal eszközöltetik. Az idegrendszer köti egybe az emberi testnek sokféleképen isolált, 's egymástól idegen alkotó részeit egy élő egészszé; ez intézi 's vezérli valamennyinek munkásságát 's működéseit egy közös célra. Egy német tudós igen helyesen fejezte ki magát azt mondván, hogy az idegrendszert lelki énünk' valódi testének kell tekintenünk, 's a' mit közönségesen testünknek nevezünk, csak ezen testnek teste, egy azt védő, tápláló szolgáló kéreg 's gépely. Úgy látszik mintha idegrendszerünk mintegy hajléka volna egy lelkiünkkel rokon ideghignak (Nervenfluidum) melly által az élet eszközöltetik, 's melly ha anyagi is magában, egyéb mérhetetlen szerek, mint a' villanyásványi mágnes- és hév-anyag, külső érzékeink által észre nem vehető, 's talán a' szemlélhető anyagvilágnak általunk ismert törvényeihez nincsen olly szorosan kötve, 's mellynek bizonyos körülmények között a' közönséges állapotban neki szállásul adott idegekből kihatás is tulajdonítható. De erről későbbben bővebben, 's cikkelyem' folytában talán több ízben is alkalmam leendővén szólni, általmegyek az előre bocsátottakon épült régibb magyarázatára az állati magnetismusnak.

Az emberi életművezet' (organismus) működése tehát a' mint láttuk, az idegrendszer által eszközöltetik, melly két részre, az agy- és dúczrendszerre osztatván, amannak az értelmi, ennek

az ösztöni élet' igazgatása jutott. Éber állapotban amaz uralkodik, alvóban ez. A' *dúcrendszer*' munkásságának nevelése által, az *agyrendszeré* gyengítetik; innen ered az alvás. Ebben az érzéki munkásság nyugszik; azonban a' tenyésző rendszerből eredő közérzés felmagasztaltatik: ezen közérzés mind a' két rendszert egybekötő idegek, kivált az úgy nevezett sympathicus vagy Bugát szerint együttérzideg által, az agygyal közöltetik 's abban képzeteket (Vorstellungen) teremti, mellyek, ha elevenek, álmok gyanánt hatnak az eszméletre. Ha a' képzelődés ezek által felingerelve, nekik a' valóság' látszatát tulajdonítja, ez által az izmok' munkássága felizgattatik, 's mozgás, cselekvés támad az álomban mint az álmjáróknál; ha e' mellett az ember' ideghigköre (Nervenathmosphaere) nagyobbodik, a' közérzés egyszersmind a' külső tárgyakat észrevező organummá is válik, melly az alvó érzékek' helyét pótolja 's még további felmagasztalás által, magából is kiléphet és távollevő tárgyakról is szerezhet tudomást. Az ideghignak meggyűlése a' dúrczrendszerben vagy természetes, kórságos háborodása által történhetik a' belső súlygyennek (mint a' közönséges álmjárásban), vagy egy más idegen személy' ideghigának beözönlése által, a' magnesi manipulatio' következtében. Az ezáltal okozott nevelése az altesti fonatok' munkásságának, azok' legjelesbikét a' napfonatot, az agyhoz hasonló középporganummá magasítja, mellybe a' tapasztalt érzések egybe gyűlnek, mi okból is az érzéki szemléletek' tisztaságával birnak; ezért közepitetnek mintegy gyűlpontban a' magnesi észrevezés' sugarai a' szívgödör' táján, mellynek a' test' belsejében az említett napfonat felel meg. A' mesterséges magnesi behatás ezen magyarázat szerint, a' dúrczrendszer' idegmunkásságát a' mágnesező orvos' ideghigának átbecsátása és a' beteg' részéről befogadása 's áthasonlása (Assimilirung) által nevelvén: ezen állapot, különböző fokain elsőbb a' magnesi álom, később a' közérzésnek az agygyali közösülése, majd annak felmagasztalása a' külső tárgyak' szemlélhetésére, egész a' tisztalátásig (clairvoyance), végre a' magából kiköltözés vagy önkivület (ecstase) melly idő 's térbeni messzelátással jár, okoztatik.

III.

Mysticusok.

A' most említett magyarázat a' természettudomány' e' rejtélyes birodalmában eddig búvárkodottak' többsége által, kisebb, nagyobb eltérésekkel pártoltatott. Inkább a' mysticismusra hajló Schubert G. H. és Steinbeck Albert' megfejtése *), melyet csak egy pár szóval kívánok érinteni, mivel azt hiszem, hogy költői, de egyszersmind ködös, egyiptomi homályu 's ábrándos nézeteik 's nyelvök tisztelt olvasóimnak sem meggyőződését sem izlését ki nem elégítenék; tudományos fejtegetésre pedig, később előadandó okoknál fogva, nem alkalmas.

Szerintök a' magnesi állapot vagy is inkább a' tisztálátás, a' *szellemnek*, a' testi érzékektől és a' *léleknek* is bilincseitől független észrevevése. Ők t. i. feltesznek egy emberi háromságot (test, lélek, szellem) mely felosztást némelly újabb nem mysticus lélektudósok (Psycholog) is elfogadtak, 's mellynek nyomát már Plato' kettős lélekről tanában is lelhetni; sőt a' nemphilosophus de a' természethez közelebb álló habyssinaiak is hasonlót hisznek (Lobo's Reise nach Habyssinien Theil 2. Seite 118) Legmagasabb 's nemesebb ezek közt a' szellem, melly vezetője 's kalaúza a' léleknek; az isteni örök szellemnek kifolyása, 's magában független minden tér és időbeli korláttól 's általjában a' természet' bármelly törvényeitől. Egyik fő munkássága felsőbb világra és tiszta szemlélésre emelkedés. A' szellem önálló, isteni bölcseséget bir magában, mellyről már az újplatonikusok is szólottak 's ez az isteni nyilatkozvány' (revelatio) kútfeje. Ennek alája van rendelve a' lélek, melly a' szellem' behatását magába fogadja 's azt a' test' életműveire és azok munkásságára átviszi. A' léleknek élete ész - és értelemben nyilatkozik, melly azonban nem önálló, hanem földi korlátok közé szorúlt. Ennél fogva az észnek kimivelése nem az igazi út fő tőkélyhez;

*) Der Dichter ein Seher oder über die innige Verbindung der Poesie und der Sprache mit dem Hellsehen von Alb. Steinbeck. Nebst einer einleitenden Abhandlung: Der organische Leib und die Sprache von G. H. von Schubert. Leipzig 1836.

's hibázunk ha az emberi nem' emelkedését hiszszük a' tudomány 's polgarisodás által, mint állatnemű karból indulót 's lépcsőnként a' legfelsőbbre: istenhasonlatra jutandót; ezzel a' historia' bizonyossága is ellenkezik. Szerintök az ember isteni tökélyben teremtetett, szoros kapcsolatban a' teremővel, birtokában egy tisztább 's ezen ősalápotnak sajátos ismerő tehetségnek', szellem és lélek közötti háborítatlan őszhangnak, szóval, a' szellem' általános tudásának mellyből is az ősnépek' bámulandó ismeretei (?) magyarázhatók. A' bűnbukás ezen állapotot megháborítá, hanem annak tanubizonyosságai fennmaradtak még: a' lelkiösmeret, a' legmagasabbat ismerni törekvő vizsgálati ősztön, mellyet az ész' minden munkássága, eredményeivel ki nem elégíthet, a' homályból világra törekvés. Kettő az út, mellyeken az elhomályosított isteni szellem' tiszta bölcseségének és hatalmának birtokába jutni: egyik erkölcsi, a' másik testi. Az első igazi vallásosság, büntőli menekvés, ájtatos hit melly csudákat mivel 's többnyire tisztalátással vagy is látományokkal is jár, mire egy orleansi szűz' 's egyéb keresztyén látnokok (Seher) de még pogány visionariusok' példáit is (minők, thyanai Apollonius, Proclus vagy a' hindu fakírok 's mások) felhozzák; ide számlálván a' költészeket is, kikre ezen nevezet a' szó' teljes értelmében illik. A' második úthoz tartozó módok, vagy természetesek, mint némelly, betegségek, kivált a' halál' órája felé, (ide tartozik az álmjárás) vagy egy erre czélzó életmód: füstölgetések, kenések és a' mesterseges behatások által okozott magnetismus, melly azon falakat, mellyek a' szellemet munkásságában korlátozzák, szinte lerontja

IV.

A ≈ a i s *).

Ha az imént említetteknek supernaturalismust lehet hibául tulajdonítani, úgy a' most általam közlendő magyarázat az ellenkező túlságba, tisztán materialisticai útra téved. Hogy azonban

*) De la phrénologie, du magnetisme et de la folie. 2. Vol. Bruxelles 1839.

az általa kísértett megfejtés érthetetlen ne maradjon, kintelen vagyok az alább idézett munkájában a' mindenség' őserije gyanánt felállított egyetemes elvét (principe universel) 's az abból vont azon következtetéseket érinteni, melyekre a' szerző a' mágnesi jelenetek iránti nézeteit alapítja. Itt nem volna helyén az egész rendszernek részletes megbirálása, mely kevesebbre nem céloz mint mindent halomra dönteni a' mit Baeon és Newton óta a' tudós világ a' természet' fő tüneményeinek magyarázatában axiómának tartott, és az összes világnak szerkesztését 's lételet egy közös elvből származtatni, melynek akár az egész mindenség, akár ennek legparányibb érzékeink által észre sem vehető részecskéi is egyformán hódolni kintelenek. Máskor talán alkalmam lesz ezen munka' tartalmát, (mellynek csak legkisebb része foglalkozik jelen értekezésem' tárgyával), olvasóimmal bővebben megismertetni; mert bárminő véleményűek legyünk annak tudományos becse 's az abban foglaltaknak igazsága iránt, az még is mint rendkívüli éles elmének, a' természettudományok' harmincz évi szakadatlan studiumának 's a' legmélyebb 's őszintébb meggyőződésnek gyümölcse, minden esetre figyelmet 's érdeket gerjesztő jelenet a' tudományos literatúrában, mely alapos méltánylást 's lehető tévedéseire nézve részletes czáfolatot kíván 's érdemel.

Azon egyetemes elv, melyre Azais minden természet - tüneményt visszavezet: az *expansio* (tágulás). Ezt teszi a' *vonzás'* és *visszalökés'* (attractio et repulsio) helyébe, melyek eddig a' természet' őserőinek ismertettek el, egymással ellenkező, egymást korlátozó hatásaikból magyaráztatván az egész anyagi világ' élete, és egyes részeinek egymáshoz kölcsönös viszonya. Állítása szerint képtelenség a' természet' kormányát két ellenkező erőnek tulajdonítani, 's azt kívánja hogy minden látszatra ellenkező jelenetek is egy 's ugyan azon elvből származtassanak, mely valamennyit megmagyarázná, és ez, szerinte, az *expansio*.

Mindegyik test, állománya' minden pontjaiban tágító erőt foglal, mely azt szakadatlanul, mindenfelé egyformán, mintegy sugárzó irányban szétterjeszteni törekszik. Ez természetesen eloszlásra vezetne, ha minden test, felszínének minden pontjain, más testek által nem vétetnék körül, melyek hasonló tágító erejöknel fogva, amazét folyvást korlátolják. Ezen kölcsönös hatása és visszahatása a' testekben létező tágító erőnek, a' mint felváltva

az egyikben vagy a' másikban túlnyomó, mindegyikben billengést (oscillatio) vagy is inkább lüktetést (pulsatio) okoz, melly kútfeje minden életnek és mozgásnak; mert ha a' tágulás minden testben örökké egyforma erővel bírna, minden mozgásnak meg kellene szűnni 's örök stagnationnak beállani. Magából értetik, hogy ezen elvből a' mindenségnek térbeni végtelensége is foly; mert ha ez akárhol határt lelne 's ennél fogva megszűnnék más testek által korlátoltatni, akkor a' tágulási erő, melly a' roppant egésznek szintűgy mint legfinomabb szeszféle részecskéjének is tulajdona, a' mindenséget az üres térbe oszlatná. Különben is végtelen anyagi világ az emberi ész' felfogásának semmivel sem nehezebb képzet mint az ennek határin túl minden esetre felteendő végtelen üres tér.

A' tágító erőnek természetes tendenciája minden testet szétbontani 's az elemeket egyforma vegyületbe hozni. Ennélfogva a' testek' alakulása csak egy külső, nem anyagi magasabb erő' hatásából magyarázható, mert a' tágító erő nem csak hogy azt soha sem eszközölhetette magától, sőt inkább örökké meggátolta volna; fel kell tehát tennünk, hogy az expansio a' teremtés' pillanatában egy túlnyomó 's magánál erősebb mintegy isteni hatalom által korlátoltatott. Azonban a' teremtés után azonnal újra felébredett a' tágulási erő és az elemek' egyforma vegyületére törekvő ösztöne. De jöllehet az expansio minden testben lényegére egy 's ugyan az, mindazonáltal a' szomszéd testek' szilárdsági, az az ellentállási foka szerint többé vagy kevesebbé gyengítetik, 's ennél fogva különböző szilárdságú testekben viszonylag különböző. Az elemeknek azon egyforma vegyületét tehát, mellyből hihetőleg a' testek teremtettek, csak a' világtesteket ú. m. csillagzatokat és planétákat elválasztó közökben képes létesíteni; már a' szeszféle anyagokban nem annyira, a' folyó testekben még kevesebbé; de legtöbb ellentállást talál ezen törekvése a' szilárd, kemény testekben. Ezeknek csak belsejében eszközölheti a' legfinomabb parányok' fejtekezését, mellyek a' szemnek láthatatlan higak' alakjában a' testből kigőzölögnek és sugárzó irányban mindenfelé szétterjednek. Ezen kigőzölögés, vagy helyesben kisugárzás azonban villanyos (electricus) természetű. A' különböző szomszéd testek' nem egyenlő ellentállása miatt ezen higak mindenfelé egyformán nem terjedhetvén, két egymással ellenkező folyásba oszlanak, mellyek egymást minden pontjaikon keresztülhatják, 's mellyeknek egyike

finomabb de szaporább, a' másik durvább de lassúbb golyócskákból áll. A' golyócskák' különböző finomságának a' mozgás' kisebb vagy nagyobb sebessége általi kiegyenlítése (mellynél fogva mind a' két folyás hasonló anyagmennyiséget bocsát ki a' testből) azon súlyegyenl, melly után az expansio szüntelen törekszik, létesíti; csak hogy ez Azais' kifejezése szerint nem egyforma, hanem aránysági (symmetricus) vegyület' eredménye. Ezen súlyegyen a' kiömlésekben teszi a' testeknek villanyos vagy mágnesi tulajdonságát, a' kettős tömegű de egyszerű sebességű golyócskák' kifolyása képezvén igenleges (positiv), az egyszerű tömegű de kettőzött gyorsaságú golyócskáké pedig a' nemleges (negativ) sarkot; vagy mint Azais inkább nevezi, amaz a' nagyobbik, ez a' kisebbik sarkos.

Igy tehát minden test, az emberé is, 's ez utóbbinak minden része, minden idege természetes voltaí oszlop két ellenkező sarkával, jelesen azok, a' külső érzéki életműveket agyunkkal egybekötő idegeink is. Mindegyik két párhuzamos, de egymástól el nem különzött vékony csatornából áll, mellyek' egyike az ideghigát vagy is az emberben létező életvillanyosságot az agyból a' külső érzékek felé, másika pedig ellenkező irányban az érzékekből agyunkba vezetik. Minden efféle idegnek, miként a' voltaí oszlopnak, két sarka van, a' felső az agyban, az alsó az érzékben; mindegyiken az ellenkező villanyos hig gyűlvén meg. Ha a' mesterséges voltaí oszlopnak egyik, például igenleges sarkát vezető testtel érintésbe hozzuk, amaz elsül 's ennek átengedi igenleges higát, helyette annak nemleges kifolyását fogadván el; de ugyan ezen pillanathban az oszlop' tulsó végén hasonló történik, minthogy az a' körülötte levő tárgyak felé saját nemleges higát átbocsátván, azoknak iganleges kiömléseiket magába veszi. Ugyan ez történik az agyat és külső érzékeinket egybekapcsoló idegekkel is; midőn az egyik agyunkban lévő sark abban elsül, a' külső érzékben, a' fennemlített kettős idegcsatornák' eszközlése által hasonló csere történik ennek tulajdon és a' körüllevő tárgyak' kiömlései között.

Minthogy azonban a' külső tárgyak nem egyenlő tulajdonságúak, természetes, hogy a' kiömlések sem lehetnek egyenműek. Jóllehet azonban ezek tisztán 's vegyületlenül másnemű kifolyásokkal, soha sem érintkeznek külső érzékeinkkel, ezek által még

is csak azok vétetnek fel, melyeknek befogadására az illető ér-
ki életmű alkalmas 's mellyért ez cserében megfelelő hígat en-
gedhet által. Az idegen tárgyaknak ezen kiömlései érzékeink által
befogadtatván, az idegek által agyunkba vitetnek által 's ott esz-
méink' kincsét képezik. Az eszmék tehát, Azais szerint, szinte
testek, de olly parányiak, hogy az agynak szűk terében számtala-
nok létezhetnek, mozoghatnak. Ezen kis eszmevilágban a' roppant
mindenségnek, a' testek' összes világának mozgalmái ismételtet-
nek. Az eszmék testek lévén, ezeknek nélkülözhetlen tulajdon-
ságával, a' tágulási erővel és az ezáltal okozott lüktetési moz-
gással is bírnak. Némelyeknek túlnyomó tágulása néha egy ideig
elnyomja a' többiekét, 's míg ez tart, ez utóbbiak mozdulatlanok,
életnélküliek 's mi azokat nem érezzük; így történik, hogy némelly
eszméink néha reánk nézve elvesznek, de később, minden külső
ok nélkül is, újra visszakerülnek emlékezetünkbe. Ezen esetben
az előbb túlnyomással birt eszmék' expansiója, ellankadván húza-
mos gyakorlás által, (a' visszahatás' és súlyegyen' törvényeinél fog-
va mellyeken az egész világrendszer alapul) engedni kintelen az
egy ideig elnyomott 's ezért általunk nem érzett eszmék' felébredt
tágító erejének; ez az emlékezet' tüneményeinek magyarázata.
Eszméink egybekapcsolódnak 's elválnak, szövetkeznek, surlódnak,
egymásba ütköznek, egymást vonzzák 's visszataszítják; ez a' gon-
dolkozás. Végre, hogy többeket elhallgassak, az eszmék' tágu-
lása által fejeledező 's kifolyó higak, az agyunkat szólási 's egyéb
izmainkkal egybekapcsoló idegek által, amazt felizgatván, az épen
tágulóban lévő eszmék kifolyásainak megfelelő beszéd vagy
tagmozdulat eszközöltetik.

Miután az Azais által felállított, az eddigi természettudomány'
gyökeres reformát célba vett theoriájának némelly ide tartozó fő
pontjait megérintettem, általmegyek a' mágnesi állapotoknak általa
kisértett magyarázatára. Ezen nélkülözhetlen előzvények' emlité-
sében minél rövidebb kívánván lenni, a' természettanból meritett
számtalan felvilágosító példákat valamint éles elmét bizonyító okos-
kodásait is, mellyekre állításait építi, fel nem vehettem; ha tehát
így pusztán 's ridegen előadva némellyek képteleneknek tetszenek
is, azért nem lehet tagadni, hogy a' szerző mellettök nevezetes lett-
dolgozokkal 's jeles okokkal harczol. De lássuk a' mágnesi tünemé-
nyeknek ezen előzvényekből indult megfejtését. Ha valamelly kór-

ságos háborodás' következtetésében az idegrendszer szabdaellenes (abnorme) izgalomba jó: a' visszahatás és súlyegyen' törvényeinél fogva ezen izgalom a' véredényekkel, kivált a' vérforgásnak és az egész érrendszernek középpontjával, a' szívvel közöltetik. Mint-hogy tehát a' villanyos anyag az agyban ezen izgalom által, mennyiségre és munkásságra szaporodik, úgy a' szív is nagyobb vérmennyiséget ereszt ezen organumba, mi által a' mindkettőt egybekötő vérerek szerfelett megduzzadnak. Az agyból kifutó idegfonalak' nagyobb része ezáltal összeszorítatik, mely erőszakos szorítás természetesen az idegrendszeri súlyegyent megzavarja. Az agyunkat külső érzékeinkkel u. m. a' látás', hallás', szaglás', izlés' és tapintás' érzékeivel egybekötő idegek mingyárt az agyból kifutás' pontján, legtöbb vérerektől vétetvén körül, ezen összeszorítás által leginkább érdekeltetnek, mi okból az ideghig azokban szabadon nem folyhatván, a' külvilággal közlekedés az érzékek' útján pillanatilag megszűnik. Más idegek azonban u. m. az úgynevezett ötödik párideg, nincsenek vérerekkel körülvéve 's ezért nem is szorítatnak össze 's akadály nélkül eresztik az agyban fejedező ideghígot az illető életművek 'felé, melyekkel t. i. egybekötvék, ezek pedig: a' szemhéj' izmai, az ajkak, a' nyelv 's a' t. *) Ez által magyarázható, hogy ezen állapotban, a' szólás' tehetsége meg nem szűnik. Úgy szinte a' nyolczadik párideg is minden szorítástól ment; már pedig ez utóbbi leginkább elágazik a' test' belsejében 's az úgy nevezett együttérzideg által egybekapcsoltatik a' dúcrendszerrel, az az: mind azon idegfonatokkal, melyek a' szív', ágyékhártya', vesék', fodorháj' 's a' t. tájékán találtnak 's a' belső életmunkásság' fő organumai **). Közönséges, szabdaszeres állapotban az agy kútfeje 's egyszersmind közös felső sarka is az életvillanyosság'nak, mellynek ellenkező sarkai gyanánt, megfelelnek a' külső érzékek 's általjában minden közvetlenül az agyból induló idegek' tulsó végei, valamennyien ama közös forrásból ömlő villanyos hígat magok közt felosztván. A' mágnesi kórságos állapotban azonban külső érzékeink, mint már mondtuk, minden ki 's beömlésektől ellévén zárva, az agyban

*) L. Bugát': Boncztudományát II. köt. 253-dik lap.

**) Bugát szerint a' 9-dik, 10-dik és 11-dik párideg, név szerint nyelvgaratideg, bolygideg és Willis' járulékos idege. II. Köt. 265—270 l.

szünet nélkül fejeledező villanyosság a' fentemlitett, minden megszorítástól menten maradt idegek' útján, csupán csak a' test' belső üregeibe özönlik. Ennek folytában a' szivgödör' tájékán alakul az agyban levő felsőnek megfelelő alsó sark, a' villanyos anyag' meggyülése által; mert oda visznek, ott egyesülnek 's fonódnak össze a' nyolczadik párideg' legtöbb ágazatai. Ezáltal magyaráztatik az észrevevő tehetségnek a' szivgödörbeni közepítése, valamint a' test' belrészeinek 's a' rajtok látható körjeleknek szemlélése is.

Az álmjáróknak helyes és értelmes feleleteik 's beszélgetések abból magyarázható, hogy a' hozzájuk intézett szavak a' hasüreg' életművei által befogadtatván, az ezeket az agygyal egybekapcsoló nyolczadik párideg által, ebbe vitetnek; ezáltal, miként egészséges állapotban, ezen szavaknak megfelelő, azoknak *ellensúlyát* vagy is *feleletét* képező eszmék felébresztetnek, 's ezek tágulásuk által tulajdon villanyos hígokat kifolyatván, ez a' szinte szabadon maradt ötödik idegpár' útján a' szólási életművek' izmaira hat 's illy módon hangos választ okoz.

Azon feltűnő jelenséget, mellynél fogva a' magnetismus' némmelly fokain a' beteg, az őt mágnesező orvosnak titkos gondolatait mintegy belsejében olvassa, szellemi 's testi érzelmeit ismeri a' nélkül hogy azokat szóval kinyilatkoztatná, Azais következőleg magyarázza.

Közönséges állapotban minden értelmes ember tulajdon eszméinek mozgásait érzi, 's azokat szövetkezéseikben 's kifejlődéseikben figyelemmel kíséri.

De mellyik része az embernek az melly figyelmét ezen szellemi nézőjátékra fordítja 's azokról eszmél? Az idegrendszer, egyedi énnök' rejtélyes lakója!

Mi történik, midőn egy ember a' másik előtt tulajdon eszméit hangosan a' szólási életművek' segedelmével kijelenti? Mit mivelnek a' szólás' pillanatában a' beszéd' organumai? A' szoló' eszméinek tágulása által kifejtett hígat a' hallgató felé bocsátják, az pedig ennek halló érzékei által befogadtatván, az agyba mint az eszmék' közös kinstárába vitetik által *). Ezen pillanatban

*) Ebből látszik hogy Azais a' hang' magyarázatában is eltér minden eddigi természettudósoktól, kik szerint ez a' hangzó test' billengő mozgásából ered, melly a' léggel közölletik, 's ez által folytat-

mindkettőben ugyanazon eszmék léteznek, 's mozognak, és ha egyébiránt lelkületek és műveltségök, vagy a' mi Azais szerint ugyan az, az agy' szerkezete és az abban felhalmozott eszmekincs egybehangzó, mindketten ugyan azt gondolják és érzik, sőt mindkettőben ugyan azon eszmék mozogván, többnyire hasonló határozásokra 's cselekvésre is bíratnak általok.

De a' szólás' organumainak munkássága mért lenne éppen teljességgel szükséges arra, hogy két hasonló belső szerkezetű egyed között ugyan azon gondolat és érzés pillanatilag létezzék vagy is ugyan azon eszmék mozogjanak? Nem lehet-e bizonyos körülmények között némelly emberben az eszmék' expansiója olly hatalmas, hogy másokkali közlésében a' beszéd' közbenjárását nélkülözhesse? Az eszmék' mozgása által kifejtett híg nem ömlhet-e közvetlenül egy ember' agyából a' másikéba, benne ugyan azon érzést ugyan azon eszméket ébresztendő, tudtára adandó, hogy amaz mit gondol, akar, kíván és érez?

V.

Fischer *).

Közép utat tartó Schubert' 's másoknak mysticus ábrándozásai és Azais' materialistícai iránya között Fischer baseli professornak magyarázata. — Itt is szükségesnek tartom előre becsátani az eddig divatozott nézetektől különböző véleményét a' lélek és életerő, az idegrendszer és egyéb életművek közötti viszonyról.

Állítása szerint az álmjárás főleg azon okból maradt mind eddig kielégítő megfejtés 's magyarázat nélkül, mivel az emberi természet két fő factora két különböző tudomány által tárgyal-

tatván, halló érzékünkre hat. Szerinte azonban az egy igen finom híg, melly a' hangzó tárgyból kifoly és egyenes sugárirányban, fülünkbe lövell 's ennek idege által az agyba vitetik, ott az illető tárgy' *hangképét* vagy *hangeszmejét* alkotandó.

*) Die Naturlehre der Seele für Gebildete dargestellt. Basel. 1834.

Der Somnambulismus. Basel. 1839.

tatik, mellyek egymással igen silány 's ritka eszmecserében állanak. Ezen két alapelve az emberi természetnek, mellyek az álmjárásban inkább mint akármely más állapotjában az embernek, együtt munkálnak: a' *testi* és *szellemi élet*, vagy más szóval: az *életerő* és a' *lélek*.

Közönséges állapotban az emberi élet' ezen két factora külön külön tartományban uralkodik. Az életerő' lakása és hatásköre a' tenyésző (vegetatio) életművek u. m. az edények, izmok, csontok, a' bőr 's a' t. a' léleké ellenben az idegrendszer. Az életerő a' testi élet' fejlődésére ügyel, például a' táplálásra, melyet az emésztésen kezd, továbbá a' tápnedvet felszítja 's áthasonlítja (assimiliren), a' vér közzé vegyíti, ezt forgásba hozza, 's az életművek' megújítására 's fentartására, az ezek által elválasztott haszontalan anyag' pótlására fordítja, 's szüntelen hatás és alkotás által az életművek' sokféle, mesterséges és célirányos formáit teremti 's neveli. A' lélek ellenben az ember' eszmélő és szabad életének középpontja 's kútfeje, ez érez testi fájdalmat 's érzéki gyönyört is, ez lát és hall, ez gondol és érez, ez kíván és akar. Közönséges, egészséges állapotban életerő 's lélek különböző módon munkálnak: az életerő eszméletlen, önkéntelen szükségességgel, mire csak a' szívdobogást, a' vérforgást, a' növést, valamely testrész' alakulását említem; a' lélek ellenben tudja mit teszen 's szabadságában áll munkásságát abban hagyni vagy megváltoztatni. A' lélek szabad és eszmélő tetteit magának tulajdonítja és saját érdeme vagy hibája gyanánt rója fel; ellenben az életerő' munkálataira, a' tenyésző életművek' működéseire nézve egészen ártatlanoknak érezzük magunkat.

Innen könnyen származhatott azon hiedelem, hogy az életerő egy a' lélektől különböző, idegen 's vele együtt az emberi testben lakó állomány (substanz); ez annál természetesebb, minthogy tünetnyeiknek gondosabb észlelése, mint már említettük, két külön tudománynak jutott feladásul, mellyek elkülönzött vizsgálataik eredményeiről ritkán vesznek kölcsönös tudomást. Az életerő 's annak munkálatai közönségesen csak a' *physiologia*' tárgya 's csak ezen tudomány' művelői által észleltetik; a' *psycholog* alig tud valamit jétezéséről; ellenben a' *physiologus*nak színtolly tökéletlen ismeretei szoktak lenni a' lélekről, melyet mint valami túlvilágít kérdéső tisztelettel a' *psychologus*nak enged által, kinél ugyan több-

nyire, elszakasztva természetes gyökerétől, az életerőtől, néha csudálatos metaphysikai agyrémme változik által.

Ha azonban mindegyiknek tüneteményeit figyelemmel vizsgáljuk, ha működéseiket 's a' mindegyik alá rendelt életműveiket elválasztó határvonalt keressük, azt tapasztaljuk, hogy ez nem létezik, hogy ez sehol sem található. Egy részről eszmélet és érzés, mi a' lélek' kirekesztő tulajdonának tartatik, kivált beteg állapotban lehet az életerő' birtokába, 's más részről ennek, mint hiszik, kizáró sajátja, az önkéntelen eszméletlen szükségesség, a' léleknek is némelly munkálataiban, kivált az érzésbeliekben, tapasztalható; még maga a' gondolkodás is bizonyos eredeti törvényekhez 's formákhoz van kötve.

Ebből azt lehet következtetni, hogy lélek és életerő egy 's ugyan azon szellemi ereje az emberi természetnek, melly csak különböző módon szövetkezett a' testi anyaggal, 's épen ez okból különböző módon hat és munkál az emberben. Az életerőnek vak szükségessége és a' léleknek eszmélő szabadsága közti különbség a' vegyülség' különböző fokai által magyarázható, mellyben a' bennünket éltető erő az anyagi testtel áll. Ezen vegyülség vagy kapcsolat a' tenyésző életművekben sokkal szorosabb mint az idegrendszer' tömegében. Minél jobban vegyül a' lélek, mintegy vegytanilag, a' testi anyag közé, annál inkább vesztí el eszméleti 's szabadsági tulajdonságait, 's vak szükségesség' járma alá kerül. Innen még a' tenyésző életművek közt is azon különbséget tapasztalhatni, hogy minél erősebb 's keményebb szerkezetűek, mint például a' csontok vagy az inak, annál kevésbé érzékenyek; minél lágyabbak azonban 's gyöngébb szövegűek (Textur), mint az edények, hártyák, izmok, mirigyek, annál érzékenyebbek, sőt a' legérzéketlenebb életmű, a' csont is, kórságos lágyulás által érzékenynyé válhatik. Legtágabban és szabadabban mozoghat a' lélek a' folyó vérben és a' kocsonyanemű idegállományban, ezekben legérzékenyebb; 's ezért keresik sokan a' lélek' lakását hol a' szívben, hol az idegrendszerben.

Fischer szerint a' léleknek és életerőnek általa felállított azonsága az álmjáró állapotok' titkainak kulcsa is egyszersmind, ezeknek okát az életerőnek a' tenyésző organumokbani felébredésében keresvén, mellynél fogva az emberi életművezet' ezen szokatlan tartományában is eszmélővé 's szabaddá válik, vagy más

szavakkal: a' *lélek* mely egészséges állapotban csak az Idegrendszeren belől léleknek mondható, miután ebben elalszik, a' tenyésző életművekben ébred pillanatilag lélekké, szokott szabdaszeres kötöttségének kórságos feloldása által. Hogy az életerőnek efféle szabadulása vagy kibontakozása a' tenyésző organumokkali szoros kapcsolatból, beteg állapot, hihető; minthogy amannak természetes feladása, hogy halálig szakadatlan vegyületségben a' testi anyaggal közös eredményöket az egészséges, élő embert alkossák. Oda mutatnak ama' sokféle kórságos rohamok, is mellyek' kíséretében az álmjárás meg szokott jelenni: a' görcsös vonaglások, a' test' merevülése, melly utóbbi mintegy közelgő halál' nemének tekinthető, melly az életerőnek elválását a' testi életművektől, tetemesen elősegíti *).

VI.

Észrevételek.

Most, miután az általam ismert eddigi jelesb magyarázatokat röviden eléadtam, hátra van még, hogy azoknak *viszonyos* becse iránt nyilatkozzam, mert általános becsről, vagy épen teljes bizonyosságról itt szó sem lehet, valamint a' legmindennapiabb természet-tünemények' végső okait is, tudományos vizsgálódás vagy szentlélődés' útján meg nem határozhatni bizonyossággal soha. A' jelen 's minden azzal rokon tárgyban a' critica' tiszte arra szorul, hogy azon megfejtési próbának adja az elsőséget a' többiek felett, melly a' tapasztalás és észlelés által nyert legtöbb adatokra alkalmazható. A' fentérintett magyarázatok közül ugyan egy sincs, melly ellen kifogásokat ne lehessen tenni, vagy melly az állati magnetismus' valamennyi jelenségeit kielégítőleg megfejtene, 's ha

*) E' mellett szól még azon körülmény is, hogy jósló pillantások a' jövőndöbe, minden idők' bizonyossága szerint, leggyakrabban halálóknál tapasztaltatnak, midőn, a' kimúlás' pillanatában, az életerőnek az anyagtól elválása, ha csak annak létezését nem akarjuk tagadni, minden kétségen túl vagon.

mi ezek közül egyiknek a' többiek felett elsőséget adunk, ennek célja nem az, hogy további tudományos vizsgálódást feleslegesnek állítsunk, hanem csak azon gyakorlati hasznót várjuk attól, hogy a' tapasztalás által nyújtott adatok' megítélhetését egyszerűsíti, minthogy az eléggé felvilágosított tüneményeket elmellőzhetvén figyelmünket szorosban azokra fordíthatjuk, melyek még homályosabbak, magyarázatlanok, 's eligazodhatunk az iránt, ha valljon a' hibát az eseteknek nem eléggé gondos észlelésében, nem eléggé lelkiösméretes közlésében, vagy pedig a' magyarázat' hiányosságában kell-e keresnünk? 's ha a' körülmények ez utóbbit tennék hihetőbbé, meg kell ítélnünk, ha valljon további szemlélődésekben ezen tünemények' alapokairól az előbbi magyarázat' módosításával lehet-e sikert reményleni, vagy egészen új alaptól kell-e kiindulni valamennyi tünemények' megfejtésében. Ez szándéka az értekezőnek is. Azon kifogás ellen, hogy nem orvos, 's a' ki személyes tapasztalásokat nem tett, a' kérdéses jeleneteknek szemtanuja nem volt, azoknak megítélésében szavazásra jogosítva nincsen, azt bátor felelni: hogy véleménye szerint, később bővebben előadandó okoknál fogva, épen a' szemtanuk 's kivált maga a' beteggel viszonyban álló orvos, legkevésbé alkalmasok az e' tárgybani ítélethez; nem a' külső hitelesség' hija miatt, hanem azért, mivel magok is, tudtok nélkül észlelőkből 's tapasztalókból észlelés' és tapasztalás' tárgyaivá vagy is természettudományi rejtélyes tüneményekké válnak. Feddhetetlen lelkiületéből vagy körülményeiből akár az orvosnak akár valamely szemtanunak, annak hitelességére lehet ugyan következtetni, de ez bizonyos esetekben csak az *ámítási szándék*, nem pedig *csalódhatások* ellen szolgál erősségül. Ne higyük mindazonáltal, hogy ez utóbbinak feltevése felszabadít bennünket ezen tünemények' megfejtésének terhétől; mert maga ezen csudálatos csalódhatás nem könnyebb feloldású fejtemény (problema) mint amazok. De mind ezekről bővebben cikkelyem' másik részében szándékom szólni. — A' fentebbi magyarázatoknak részletes méltánylása 's egybehasonlítása, úgy hiszem, nem lenne érdek nélkül az olvasóra nézve, de e' cikkelynek szabott határok kívánják, hogy mennyire a' tárgy' homályos volta 's az előadásban megkívántató világosság engedi, rövidek legyünk, 's ezért azoknak érdemeit vagy fogyatkozásait csak egy pár szóval kívánom említeni.

Azok ellen, kik valamennyi mágnesi jelenségek' alapokát a' léleknek a' dúczrendszerbeni felébredésében keresik, azon kifogást lehet tenni, hogy ez által csupán csak a' belső testrészek' mivoltának tiszta szemlélése lenne kielégítőleg megmagyarázva; minden egyéb homályban marad. Ezen véleményre hihetőleg az adott alkalmat, hogy a' szivgödör a' mágnesi crisisekben olly nagy szerepet szokott játszani; több rendbeli tapasztalás azonban azt mutatja, hogy az álmjárók' észrevevése egyéb testrészek u. m. az új- és lábuj-hegyek, az orr, a' vállak 's a' t. által is történhetik, hol a' dúczrendszernek semmiféle elágazásai sem találtnak. Ezen magyarázat által a' legközönségesb jelenség t. i. a' kültárgyaknak az érzékek' hozzájárulása nélküli észrevevése sincsen megfejtve. Mert ha felteszszük is, hogy a' dúczrendszerben a' napfonat az agy' helyét pótolja 's minden nyert benyomást magába felvévén eszméletre hozza; ezzel még nincs az megmagyarázva, hogy a' külvilág' észrevevése hogyan juthat magába a' dúczrendszerbe, minthogy annak minden idegei mélyen a' test' belső üregeiben fekszenek; az tehát a' külvilág' minden benyomásaitól el van zárva 's annyiban lényegesen különbözik az agyrendszerétől, melly a' külső érzékeket az aggyal egybekötő idegfonalok által érintkezik az észreveendő tárgyakkal. A' mi a' mysticusoknak nézeteit illeti, az emberben létező isteni szellemnek a' test és lélek' bilincseitől szabadulása iránt, ellenök az ész' fegyverével harcizolni czéltalan 's haszontalan vállalat; ők olly külön harcizsokra vonulnak, t. i. az érzetere vagy mint ők inkább nevezik, a' kedélyére (Gemüth), mellyen az őket el nem érheti. Ők az ész' és értelem' okoskodásainak az érzet ellenében bizonyító erőt nem tulajdoníthatnak, minthogy amazok a' lélek' működésének eredményei, melly a' fensőbb eredetű szellemnek alá van rendelve 's csak földi mnnkásságra szorítva, 's ennél fogva inkább tévedhet mint az érzelem, melly a' szellemnek sejtése 's ha tisztán nem is, de szerintök igazabban lát, biztosabban vezet a' földi lét' korlátai között is a' léleknel. Itt tehát csak annyit kívánok megjegyezni, hogy, ha az álmjáróknak és látnokoknak szemléléseit, (melly utóbbiakat ők még felsőbb lepcsőre helyeznek) a' földi korlátokból kiszabadult soha nem tévedhető tiszta isteni szellem' észrevevéseinek tekintjük, akkor kintelenek leszünk valamennyinek tárgyilagos valósá-

gát elismerni, mi hogy milly képtelenségre vezetne, értekező ezen czikkely' folytatában behizonyihaini remélt.

Azaisnak megfejtése ellenben, mint láttuk, egészen materialistai irányu; arra nézve mit a' materialismus ellen általjában mondani lehet, a' tisztelt olvasót Szontagh Gusztáv' „*Propylaeumok a' magyar philosophiához*“ czimű igen érdekes munkájára, jelesen 71—86dik lapjára, hol azt elméleti, és 151—158dikára, hol gyakorlati szempontból ostromolja, utasítom. De nem tekintvén is az alapot mellyre ezen magyarázat épült, már annyiban sem lehet azt kielégítőnek mondani, minthogy némelly jelenséget ugyan, ha az előzvényeket elfogadjuk, nagy következetességgel 's éles elmét bizonyítólág fejt meg, de másokat, 's épen legtöbb tapasztalás által bizonyított jelenségeket egészen elmellőz; mint például az álomjáróknak csudálatos fürgeségét és ügyességét éjjeli vándorlásaikban, melly ezen állapotnak egyik legsajátabb tüneténye; továbbá a' térben és időben távollévő tárgyak' 's történetek' észrevevését, mi már olly gyakor és hiteles bizonyságok által erősítettett, hogy inkább értelmi tunyaságnak mint kétkedésnek kell tulajdonítani, ha azt még mindig mystificatio gyanánt elmellőzhetni 's ezáltal a' megfejtési fáradságtól menekedni reménylünk.

A' mi pedig Fischer' theoriáját illeti, nem tagadhatni hogy általa a' leggyakrabban tapasztalt 's úgy szólván minden kétségen túl lévő tisztán álomjárási jelenségek eléggé alaposan magyaráztatnak. A' külső tárgyaknak az érzékek' használása nélküli észrevevése, miként ő magyarázza, hihetőbb mint a' régiebbek szerint; mert állításánál fogva az illy állapotban felébredő élet-erőnek lakása nem csupán a' dúcrendszer, hanem valamennyi tenyésző életműve az emberi testnek, tehát a' bőr is, melly közvetetlen érintkezésben áll a' külvilággal. Azon körülményt, hogy az álomjáró nem minden körülötte lévő tárgyat vehet észre, még akkor sem, ha általa legérzékenyebben illetetik, másokat pedig mellyekkel, mint mondani szokták, mágnesi viszonyban (Rapport) áll, tisztábban 's biztosabban szemlél mint éber állapotban érzékeinek segedelmével szokott, — úgy lehet magyarázni: ha felteszszük, hogy az életerő, midőn a' tenyésző életművekbeu felébred, ezeket, nevezetesen a' bőrt, hasonló módon használja, mint az idegrendszerben éber lélek a' külső érzékeket szokta.

Valamint tehát ezeknek a' külső tárgyak' észrevehetésére bizonyos közegre (medium) van szükségök, mint szemünknek a' világra, fülünknek a' légre 'stb. úgy az álomjáróra nézve is szükséges valami vezető anyag' létezése, melly testének észrevevő felszínét a' környező tárgyakkal egybekösse: 's ezen vezető közeg az, mit mágnesi viszony név alatt kell érteni. Képzeltetni, hogy testünk vagy is inkább az abban lakó életerő bizonyos viszonyokban állhat más tárgyakhoz és személyekhez, melly közönséges éber állapotban, valamint maga az életerő is, eszméletlen marad, de az áloméber (schlafwach) állapotban annak felébredésével az eszméletre hat, 's az észrevévést eszközölő közeggé válik. De még a' közönséges éber életben is sejdíthetjük ezen rejtélyes viszonynak jelenségeit a' néha magyarázhatatlan sympathiában vagy antipathiában, melylyel némelly emberek vonzanak vagy visszataszítanak, 's némelly, kivált érzékeny idegű embereknél tapasztalt, 's gyakran affectatio gyanánt nevetett idiosyncrasiákban, vagyis, bizonyos állatok — vagy tárgyaktól egész az ájulásig menő idegenkedésben és utálatban *).

*) Az, hogy ezen közegnek természetét nem ismerjük 's nem magyarázhatjuk, még nem bizonyít annak valóságos létezése ellen; vagy ismerjük-e például a' villamos vagy ásványi mágneses anyagot? 'S tapasztalt hatásaik még sem hagynak létezésök fellett kétkedni. Ismerjük-e a' világosság' lényegét? Ezt pedig senki, a' ki ép szemmel bír, nem fogja tagadni; de jóllehet már eléggé magyarázgatták, akár Newton' kifolyási rendszere (Emanationssystem) szerint azt higyük, hogy az egy igen finom anyag melly a' világító vagy világított testekből kiömlővén látó érzékeinkre hat, akár Eulerrel tartsunk, ki azt az egész térben elterjedt finom, aetherféle hignak tartja, melly a' világos testek' felszínének rezgése (vibratio) által szintúgy mozgásba hozatik, mint a' lég hű' rezgésétől, azért még is ennek lényegét szintolly kevéssé ismerjük mint az álomjárás észrevévést' közegéét; mindkettőnek létezésére csak tünetnyeikből következtetünk. A' nélkül hogy Azais' teoriáját, minden materialisticai következtetéseivel, egész kiterjedésében elfogadják, meg kell vallanunk, hogy kiömlési hypothesise sok hihetőséggel bír 's hogy számos természeti jelenetek másképp nem magyarázhatók, mintha csakugyan valamelly minden testből kifolyó villanyféle hígakat feltesszünk, mellyek, különböző tulajdonságaiknál fogva, hasonló köl-

Az álmjáró személyek' testi, lelki tehetségének néh. természet feletti öregbedését Fischer szinte abból magyarázza, hogy az életerő a' lélek' helyébe lépven ennek működéseit elvállalja. Az életerő' munkássága mindig egyformán erős és eleven a közönséges életben is; apadhatlan forrásából merit a' lélek új élénkséget, midőn éjjeli álmában, lankadtan nappali munkájától annak erősítő ölébe süllyed. Ennek ölében erősödnek 's üdülnek a' fáradt izmok, sőt az idegek is alvás közben tenyészőkké válnak 's ébren elköltött erejüket 's izgékonyságokat az életerő által pótoltatják. Illy kimeríthetlen erő, elevenség és rugalmasság (Elasticitát) mellett könnyen magyarázható hogy a' tagok' mozgásai gyorsabbak, biztosabbak 's fáradhatlanabbak, ha a' lélek helyett az életerő intézi azokat. De az álmjárónak szellemi magasabb tehetségeit is megfejtí Fischer hypothesisével. Az élet-erő egész erő- és tehetség-kincsét a' közönséges éber életben csupán csak a' test' képezésére 's fenntartására fordítja, 's ebbeli munkálataiban tökéletesb törvényszerűséget mutat, mint a' szabadabb 's épen ezért tévedhető lélek; ha már most az álmjáró crisisekben ezen életerő a' testi életművek' képezését ideiglen abban hagyja, 's tehetségeit az éber élet' működéseire fordítja, 's a' mellett, mint azonnal látni fogjuk, még a' lelket is maga körébe vonja, akkor nem csudálhatni, ha ezen működésekben általjában szorosabb törvényszerűséget is tapasztalunk. Mindazonáltal az álmjáróknak minden cselekvésein, az életerőnek sajátos önkénytelen szükségesség, melly a' tévedéstől 's hibától ment törvényszerűségtől elválhatatlan, mindig tapasztalható.

Azon különös tünemény, hogy az álmjárási emlékezet soha sem megyen által az éber életbe, holott magában fennmarad 's a' további crisiseken átvonúl, azon feltétel alatt szinte magyarázható, ha az áloméberség az emberi szerkezet' más részében történik mint a' nappali éberség. Az életerőtől eredvén az áloméber észrevevések 's cselekvések, annak nyomai is ebben maradnak fenn, valamint azok megújíthatásának (reproductio) tehetsége is. De a' közönséges éber állapotba visszatérvén a' lélek,

csönös viszonyban állanak egymáshoz, mint az egymást vonzó vagy visszalökő villanyossági sarkok. De erre később vissza kívánok térni.

az életerő ennek eszmélete elől elzárkozik az álmjárári történetek' 's tapasztalatok' nyomaival együtt, míg egy új crisisben az eszmélet' sugára ismét elhat ezen homályos tartományba 's a' sértetlenül fennmaradt nyomokra új világot derít.

De honnan jó az, hogy az éber életnek emlékezete lehat az álmjáró állapotba 's ennek nyelvét, gondolatjait, egész szó-és eszmekincsét kölcsönözi? Ez csak úgy magyarázható, ha felteszszük hogy a' lélek, midőn mágnesi álomba merül, mást mivel, mint az életerő, midőn mulékony eszméletét újra elveszti. — Gondolhatni t. i. hogy a' lélek elalvásakor minden tulajdonságaival, tehetségeivel az életerőnek körébe süllyed 's ennél fogva emlékezetét is magával viszi; az életerő pedig, az álmjáró állapot' megszűntével is, minden működéseivel és munkásságával tovább is a' tenyésző organumokkal marad egybekapcsolva 's ezeknek határai közt tartja zárva az álmjárári emlékezetet is. De ez egészen a' dolog' 's a' tünemények' természetéből is van meritve, mert az életerő a' mindennapi éber életben is soha meg nem szűnik a' tenyésző testi életet kormányozni 's ennek organumait nevelni és táplálni, tehát szüntelen ezeknek körében munkás, holott a' lélek mágnesi álomban mintegy létezni is megszűnik, legalább működéseit tapasztalni nem lehet; tehát vagy azt kell feltennünk, hogy ezen állapot alatt ideiglen megsemmisül, a' mi képtelenség, vagy pedig, hogy az idegrendszerből visszavonulván, az életerőnek ölébe süllyed 's ezzel egybe vegyül. Ekkor ugyan az életerőnek észrevevéseiben 's munkálataiban részesül, de minthogy szokott lakása az idegrendszeren kívül van, azokat az éber emlékezet' közös tárába, az agyba nem viheti által; midőn pedig később felebred, vagy is az idegrendszerbe visszatér, a' tenyésző életművek' segedelmével, 's az idegek' hozzájárulása nélkül eszközlött észrevevéseit magával nem vihetvén, ezek az éber állapotra nézve elvesznek.

Fischer' theóriája, mint láthatni, meglehetősen alkalmazható a' természetes somnambulismus' gyakrabban tapasztalt jelenségeire, úgy szintén a' mesterségesen felizgatott állati magnetismus' alsóbb fokaira is; 's ennyiben a' többi eddig megkísérített magyarázatok felett elsőséggel bír. De ő figyelmét, mint már mondtam, különösen csak a' fentemlített közönségesebb tüneményekre fordítá, célja főleg az lévén, hogy általjában a'

mágnesi állapotok' valóságát 's lehetőségét tudományosan megállapítsa, 's ezért megelégedett az állandóbb jelenetek' magyarázatával, a' ritkább, 's noha tekintetre méltó bizonyságok által erősített, de többszöri visszaélés és ámitgatás miatt hitelt vesztett, felsőbb fokú tüneményeket emellőzván 's magyarázatokat a jövőndőre bizván. Mindazonáltal azt hiszem, hogy ezek közül némelyek u. m. a' távol- jövőndőbeli dolgok' észrevése, idegen személyek' gondolati 's érzelmi mozgalmainak szemléltetése külső hitelesség nélkül épen nincsenek, 's csak azért találnak a magát felvilágosodottnak hívó nagy közönség előtt kevesebb hitelt, mivel ritkábbak és mivel eddig nem birtuk azokat kielégítőleg megmagyarázni, 's hajlandók vagyunk azt, mit nem értünk, nagy hetykeséggel kereken tagadni. De azért úgy tartom méltók volnának érdekességöknél fogva ezen tünemények is, hogy figyelmünket reájok is fordítsuk, 's megkísértsük, ha valamelyiket az éddigi magyarázatok közül, jelesen Fischerét, mint az alsóbb fokok' megfejtésében legkielégítőbbet, nem lehetne-e talán némi módosítással ezekre is kiterjeszteni? Tisztelt olvasóimnak türelmére merek számolni, ha a' tárgy' elvontsága miatt hosszas vagy unalmas találnék lenni.

Több régi 's új philosophiai rendszer azon eszmét fejtette ki, hogy az emberi lélek az egész természettel 's annak minden alakjaival 's erőivel titokteli kölesönös viszonyban áll, 's hogy a' természetben semmi sincsen mi a' léleknek valamelly megfelelő húrját ne illethetné, mi ezzel rejtélyes, láthatatlan fonalak által egybe nem volna kapcsolva; ezért mondják némelly philosophusok az embert a' világ' képeinek kicsinyben, vagy is mikrokosmusnak (kis világnak) a' makrokosmus' (nagy világ) ellenében; ezt látszik Leibnitz is érteni midőn a' lelket a' világ' tükrének nevezi. — Ezen rejtélyes viszonyban azonban nem csak hogy az állatok szinte részesülnek, hanem számtalan tapasztalásból az sül ki, hogy ezen viszony annál biztosabban 's hibátlanabban hat az állatokra, minél kevésbé van bennök az idegrendszer kiképezve, melly, mint már említettük, az emberi ész' hajlékának tartatik. Az állatoknak ezen szorosabb kapcsolata a' természetetörökkel kitetszik azoknak soknemű foglalatosságaikból millyenek: szabályszerű, a' nap' vagy év' szakaihoz mért mozgásaik 's cselekvéseik, hosszas készülteik életök' bizonyos phasi-

saira, a' bennök olly gyakran tapasztalt előérzése ritka természeti tüneteményeknek, minők a' földingás, vihar, fürgeteg 'stb. annyira hogy már a' bölcsemher is időjóslo szabályokat vont el magának az állatoknak észleléséből, a' mennyiben ezek belső érzéseket külső jelekben is nyilvánítják; továbbá: midőn a' költöző madár tavasz' jöttével messze tájakról visszatér 's régi fészket ismét feltalálja, midőn a' postagalamb párjától elszakasztva száz és több mértföldnyire elvitetik, 's újra eleresztve egyenesen, bámulandó sebességgel (némelyek szeriut 600 mértföldnyire egy nap alatt) visszarepül a' nyakára aggatott levéllel; midőn a' kutyá minden nyom nélkül elvesztett urát néha legnagyobb távol-ságban feltalálja; midőn a' gólya régi fészket elhagyja mivel a' házat, mellyen áll, tűzveszély fenyegeti, 's még számtalan egyéb hasonló de nem olly közönségesen ismert csudálatos működései az állati ösztönnek, *) nem mutatnak-e oda, hogy álmjárónemű szemlélés és észrevevés, függetlenül, csupán mi reánk emberekre nézve fennálló, tér- és időbeli korlátoktól, az állat' szabdaszeres állapotja? különben hogy lehetne a' fentebbieket megmagyarázni, ha csak az állatoknak az emberénél élesebben combináló ész, gazdagabb tapasztalati ismereteket nem akarunk tulajdonítani, azokat általános tehetségeikre nézve magunk fölibe emelni?

Mindennapi tapasztalásunk azonban azt bizonyítja, de valamennyi természetvizsgáló is megegyez benne, hogy ezen természeti ösztön az embernek is jutott; csak hogy ő benne az éber és világos ész' fényes sugárai azt felülragyogják (überstrahlen). Az emberi életművezet' hány rendes működései, mint például a' vérforgás, a' lélekzés, az emésztés, a' nemi inger 'stb. mellyekre az akaratnak 's az ész' fontolgatásainak semmi befolyások, nem egyebek az ösztön' munkálatainál. De ez néha külső mozgásokban, cselekvésekben is nyilatkozik, például ha valaki hamis lépés által egyensúlyát elveszti, önkénytelen és minden előleges meg-gondolás vagy akaratbeli elhatározás nélkül, olly hajlást, olly irányt ad tagjainak, melly őt bukástól megmentse; betegeknél néha

*) Számos példáit a' kevésbé tapasztalt ösztöni tüneteményeknek az alsóbb rendi állatoknál is találhatni *Autenrieth* „Anrichten über Natur und Seelenleben. Stuttgart und Augsb. 1836” című munkájában 169—313. lap.

nyavalyájok' legyveszélyesb stadiumában rendkívüli étvágyat tapasztalhatni valamihez, mellynek kielégítése a' bajt elhárítja; ily tapasztalást ki nem tett vagy hallott valaha életében? Ezen ösztöni önörvoslás, mint tudjuk, állatoknál igen gyakor, 's szinte álomjárásnemű észrevevésre mutat, mert az állatoknál talán csak nem gyógytani studiumoknak eredménye? Feltünőbbek az ösztön' nyilatkozásai a' gyermekeknél és vad népeknél; ezekben az ész még nem bírván azon túlnyomósággal mint a' nagykorú 's művelt értelmű emberekben.

Ha tehát felteszszük, hogy a' mágnesi állapot' alapoka, értelmünknek, vagy a' mi ugyanaz, lelkünk' idegrendszerbeni munkásságának elalvásában, 's ez által felszabadult 's korlátlanul működhető ösztönünkben keresendő (szinte az a' mit Fischer állit, ha életerő helyett ösztönnek nevezzük az ember' tenyésző, állati életét intéző erőt) akkor az eddig meg nem magyarázhatott idő- és térbeni messzelátásra nézve legalább köteleket nyerünk melylyel azt egyéb ismertebb tüneményekhez kapcsolhatjuk; 's tovább úgy sem megy az ember' tehetsége a' természet' titkainak megfejtésében.

Ezen magyarázat mellett szól az időnek és térnek *Kant* óta divatozó philosophiai fogalma; ő mint tudva van „*Kritik der reinen Vernunft*“ czimű munkájában bizonyos törvényeket állit fel, mellyeknek az emberi értelem a' külvilág' ismerésében és az érzékiség által adott anyag' öszelésében (combination) hódolni köteles, 's ezeket az értelem' formáinak vagy cathegóriáinak nevezi. Ennél fogva a' kívülünk lévő tárgyak között nem léteznek ugyanazon viszonyok mellyekben előttünk megjelennek, hanem ezek csak értelmünk által ruháztatnak a' kültárgyakra vagy is azoknak magunkba befogadott képzeleire. Efféle értelmünkre szabott formák és cathegóriák az idő és tér' fogalmai is; ezek tehát nem külső tárgyak, sem azoknak tulajdonságai, hanem az észrevevő emberi észnek szükséges szemlélési formák, mellyek által a' kívülünk észrevehető sokféle tárgy, mint egymás mellett vagy egymás után létező, egységgé köttetik egybe. Eszünkön kívül tehát a' testek nem állanak egymáshoz mértani (geometrisch) sem a' történetek számtani (arithmetisch) viszonyban; ezek csak bennünk, csak értelmünkben léteznek, de itt paran-

esolólág (imperatív) hatnak, minden kültárgyokról szerzett fogalmainkat ezen törvényekhez alkalmazásra szorítván.

Ha tehát azt állítjuk, hogy a' mindenség magában nincsen mértanilag construálva, hogy a' történetek egymásra nem számítani rendben következnek, abból az is következik: hogy ha az ember a' világból kiveszne, véle együtt mind azon tér- és időbeli viszonyok is elenyésznének mellyekben annak legroppantabb és legparányiabb részei 's változásai állani látszanak; mert csak az ember az, ki eszének formáit törvényekül a' világra szabja 's abból a' világot olyannak alkotja, millyennek mi szemléljük *).

*) Néhány olvasóim' kedvéért; kik előtt a' tér és idő' fogalmainak ezen meghatározása talán újnak vagy épen képtelennek tetszenék, azt még rövideden tovább fejtegetni kívánom: Visgáljuk előbb eszméletünk' adatait! Mi emberek minden tárgyat, mellyet érzékeink által észreveszünk, valamint azt is mit csak magunkban képzelünk, térben és időben lévőnek tekintünk; ez pedig nem jelent egyebet, mint hogy minden észrevett vagy képzelt tárgyakat csak mint egymás mellett vagy egymásután lévőket gondolhatunk. Így ha előttünk valami tárgyról vagy történetről említés történik 's ez bennünk érdeket ébreszt, első kérdésünk az: hol van 's mikor történt? vagy is a' tér és idő' minő részébe helyezzük azt mit valóság vagy leltudolog gyanánt akarunk gondolni?

De magát a' tért és időt millyennek képzeljük? Elvonva minden azokban foglalt tárgyaktól a' tért végtelen terjedelemnek tartjuk minden irányban, az időt szinte annak de csak egy irányban. Mindegyik magában 's minden részeiben egyforma; ezen részek pedig az egésztől el nem választhatók 's határaik egymásba olvadók; az egész térnek vagy időnek azonban épen semmi határait nem képzelhetjük. A' tér képzelelmünkben golyó képében jelenik meg; mellynek középpontja mi vagyunk, körsugárai (Radien) pedig végtelenbe folytatandók; az időt azonban két ellenkező irányba futó vonalnak képzeljük, mellynek sem eleje sem vége, a' múltat a' jövődtől elválasztó, szüntelen változó közép pont a' mindig el eltűnő jelen pillanat lévén.

Miután előadtuk hogy tért és időt millyennek képzeljük; lássuk már most hogy azok mik lehetnek? Ra kívülünk létezők akkor vagy magokban önálló dolgok, vagy minden dolgoknak tulajdonságai, vagy azoknak viszonyai.

Valóságos, önálló dolgok magokban nem lehetnek, mert minden dolog másokra hatás által nyilatkoztatja létezését; tér és idő azonban minden hatás nélküliek; sem ezek a' dolgokra,

Ha tehát a' magasabb fokú mágnesi állapotot az értelem' tejes elalvása, vagy más szóval, munkásságának kórságos megszűnése, 's az ösztönnek ebből származó szabad működése által magyarázzuk, gyanítható, hogy ez a' külvilágot másféle szemlélési formák

sem a' dolgok reájok nem hatnak; mert az csak képes mondás: hogy az idő mindent változtat 's elront, ez csak a' dolgok' kölcsönös egymásra hatásának eredménye lévén. Továbbá ha a' tér és időt valóságos dolgoknak tartjuk, rólok ismét azt lehetne kérde-nünk: hol 's mikor vannak? 's ennél fogva mindig új meg új, tágabb meg tágabb tér 's időt kellene képzelniünk, mellyben ezek foglaltassanak, a' mindent magába foglaló végső tér és idő a' végtelenbe futván szüntelen előlünk.

De tér és idő a' dolgoknak tulajdonságai sem lehetnek. A' tulajdonság szorosan a' dologhoz lévén kötve mint például annak híg vagy kemény volta, alakja, színe 's a' t. ezzel együtt el is enyészik ezen elv szerint: *sublata re tollitur qualitas rei*; mi pedig minden külső tárgyat tulajdonságaival gondolatunkban elenyészethetünk, sőt ekképen képzelünkben az egész világot is megsemmíthetjük 's a' tér és idő' képzeete még is fennmarad bennünk. Sőt kintelenek vagyunk azt hinni, hogy ha az egész mindenség valóságosan nyom nélkül elenyésznék, tér 's idő még ez után sem hiányzanék, mellybe egy alkotó hatalom új világot teremthessen.

De tér és idő nem lehetnek pusztá viszonyok sem; mer' azon viszonyok mellyekről ama' fogalmak elvonathatnának u. m. közel, távol, fent, alatt, elől, hátul, előbb, utóbb, hosszabb, rövidebb, lassúbb, gyorsabb, már magok is felteszik a' tér és idő' képzetét, 's ezért neveztetnek tér- és időbeli viszonyoknak, de ezen viszonyoknak azon dolgokkal együtt szinte el kellene enyészniök, a' fentebbi elv ezen alakban is állván: *sublatis rebus tolluntur relationes rerum*; ter és idő pedig mindig kiirthatatlanul megmaradnak gondolatunkban, ha az egész külvilágot minden tér- és időbeli viszonyaival képzelünkben eltüntetjük is; így tehát nem lehetnek ezen viszonyoktól vett pusztá elvonások (Abstractionen) sem.

Az itt csak röviden érintettekből, (bővebb értesülést kívánó olvasóimat Kant' idézett munkájára és Krug' „*Philosophisches Lexicon*-ának“ 3-dik kötetére utalom) kitétszik, hogy a' tér és idő' fogalmainak tárgyai kívülünk nem létezhetnek. De azért pusztá költeményeknek sem lehet azokat mondani, minők p. o. némelly örültek' rögzött eszméi, mollyeket

alatt veszi észre, reá nézve az időnek és térnek, csupán csak az éber emberi észre nézve létező, korlátai elenyészvén. Ez ugyan ellenkezni látszik Fischer' állításával a' lélek és életerő' azonságáról, melyen az alsóbb fokú jelenségek' magyarázatai épülnek, de ezen csupán, látszatos ellenmondás eltűnik ha felteszszük, hogy az

ezek szinte valóság gyanánt szoktak tekinteni; ezektől annyiban különböznek, hogy nem csak néhány, hanem minden emberre nézve szükséges képzeletmódok 's ennélfogva észrevevő tehetségünk' lényeges feltételei, melyeknél fogva valamennyien kintelenek vagyunk minden érzéki tárgyat mint térben 's időben lévő't tekinteni 's gondolni, sőt soknak nehezen esik az érzékfelettit is p. o. Istent, téren 's időn kívül levőnek képzelni.

Ebből tehát kiséül, hogy tér és idő egyebek nem lehetnek mint azon eredeti törvények és formák, melyek szerint az emberi lélek, míg a' halandó anyagi testben, nevezetesen az idegrendszerben, ész és értelem gyanánt munkál, minden költárgyat észrevesz. Azon ellenvetés tehát nem áll, hogy a' tér- és időbeli viszonyoknak kívülünk is valóknak kell lenni azért, mert mit a' mathematicusok azokról kiszámolnak, az mindig és minden ember előtt egyformán igaz; ez csak annyit bizonyítván a' mit már felebb mendottunk, t. i. hogy minden ember ugyan azon szemlélési és észrevevési törvényeknek kintelen hódolni, ezért is a' mathematicai igazságok mindig állani fognak míg csak ember létezik, ki azokat 's a' külvilágot ezen eredeti formák szerint szemléli. Hogy pedig időt és tért nem csak a' közönséges ember hanem sok metaphysicus is külső valóságoknak tartott 's tart, onnan magyarázható, mivel az észrevett külső tárgyak' képzeletét magunkba felvévén, azokra értelmünk' szükséges formáit ruházzuk; mi pedig mindig hajlandók vagyunk azt a' mi alanyi észrevevésünk' eredeti feltétele, az észrevett dolgok' tárgyilagossá töltségének tartani. Felvilágosító példát kívánok felhozni: ha szemünkre zöld üveget teszünk 's körülnézünk, az egész általunk észrevehető tarka világ egy 's ugyan azon zöld színbe öltözik; tegyük fel már most, hogy minden ember zöld szemüveggel születnék, nem hinné-e mindegyik az egész természetet valósággal zöldnek? 'S ha valamelyik közülök gyanítaná, hogy ez talán másként van, hogy ha ezen ámitó szemüvegtől elválhatnánk minden tárgy vidámabb, elevenebb, változatosabb színt öltene szemeink előtt, 's ha ezen gyanításait okokkal támogatva előadná, valljon hitelt találna-e embertársai között? nagyobb része nem nevetné-e mint ábrándozót?

életműves lényeket éltető erőnek tehetségi 's munkássági különbözése, a' lakásául szolgáló organismus' különböző szerkezete által határoztatik meg, minél fogva az emberi lélek az idegrendszerben az ész', a' tenyésző organumokban az ösztön' törvényei szerint működik, 's csak midőn a' testtől végképen elválík, mint anyagi salakjaiból kitisztúlt szellem ment bárminemű szemlélési és ismerési korlátoktól. Ez az emberek 's egyéb életművezettel bíró teremtmények közt tapasztalható értelmességi fokozatot is magyarázná, a' nélkül hogy az azokat éltető erőnek ezernyi különféle nemeit lennének kintelenek feltenni.

Azon nem kevésbé meglepő mágnesi jelenséget illetőleg, mellynél fogva a' beteg orvosának, vagy más vele viszonyban álló személynek is, belsejébe hat, 's titkos gondolatait 's érzéseit mint magáéit szemléli, már fentebb említettett, hogy akár mindennapi tapasztalás, akár ritkább esetek is, hihetővé teszik, hogy az idegrendszert töltő 's éltető ideghíg vagy helyesebben ideglél' (Nervengeist) hatósága szorosan ahhoz kötve nincsen. Mutatja ezt azon körülmény is, hogy az idegfonalok' érzékenysége azoknak végén túl is terjed, mit az emberi testen mindennap tapasztalhatni; így például minden izom egybe van ugyan kötve valamelly idegfonallal, de nem olly szorosan hogy minden izom-szálnak külön ideg jutna, 's még is az egész izom alá van az ideg' hatóságának rendelve 's annak izgatására minden szálai egyformán összehúzódnak; úgy szintén a' bőr is minden pontján hasonló érzékenységgel bír, holott csak idegszövettel van ellátva melly annak nem minden pontjait érinti. Gyaníthatni tehát, hogy ezen ideglélnek hatósága a' testünket borító külső bőr által sincsen határolva, sőt hogy minden embertest saját érzékeny ideglélkörrel (Nervenathmosphäre) bír, melly ember 's ember közt egyengetőleg vagy zavarólag, vonzólag vagy visszataszítólag munkál; 's nem képzelhető-e hogy rendkívüli kórságos izgalom' pillanataiban ezen lélkör külebb terjedhet, idegen tárgyakat is a' maga körébe vonván, rokon tárgyakat talán által is hatván 's általok felvétetvén? Nem képzelhető-e, hogy ilyenkor egy idegen személy életművezetébe is hasson a' nélkül hogy a' magából teljesen kiköltöznék, hogy amannak belső állapotjáról eszmélhessen a' nélkül hogy saját eszméletét elvesztené? Az általunk ismert természet nincsen hasonló tünetmények' hijával. Bármelly ragályos kór-

ság számtalan idegen személylyel közöltetik, a' nélkül hogy azon betegben, kiről a' többiekre ragadt, megszűnnek vagy csökkenne. Ha egy erős mágneset kisebb vasdarabocskákkal érintésbe hozunk, amaz ezeket mágnesi tulajdonságaiban részesíti a' nélkül hogy saját erejéből legkisebbet vesztené.

Most még néhány szóval ez értekezés' kezdetén feltett azon kérdést kívánom érinteni: ha valljon a' mágnesi szemléletek birnak-e 's mennyiben birhatnak tárgyilagós valósággal ottan is, midőn természetöknél fogva mások' éber érzékei által nem erősíthetők? Jóllehet ezen pontról későbbben a' látományok és kísérteti tünemények' alkalmával bővebben szólandok, itt is már annyit kívánok megjegyezni, hogy a' sajátképen úgynevezett álomjárási és mágnesi állapotokban (mellyekben a' külső érzékek 's az értelem' munkásságának teljes megszüntével a' külvilág' észrevevése a' szabadon működhető ösztön által eszközöltetik) azon szemléletek' valóságáról, mellyek közönséges állapotban levő egyedek' éber érzékei által igazoltatnak, következtetni lehet azok' valóságára is, mellyek az efféle ellenőrség alá lényegöknél fogva nem eshetnek, feltévéen hogy belső ellenmondást 's lehetetlenséget nem foglalnak magokban, melly utóbbi esetben teljes jogunk van az elbeszél tünemények' históriai valóságát kétségbe vonni. A' midőn azonban a' mágnesi szemléletek' tárgyilagós valóságáról szólok, ezen kifejezésnek szélesebb értelmet nem kívánok adni, mint a' mivel a' közönséges életben bir, mellyben szinte csak a' dolgok' jelenségeire 's tulajdonságaira alkalmazzatik a' mennyiben minden embertársaink' külső ép érzékműveik által ismerhetők, nem pedig a' dolgok' belső lényegére. Ezért véleményem szerint nagyot vétenének kik a' fentebbi állításban Goethe' boszorkányának ezen verseit látnák igazolva:

Die hohe Kraft
Der Wissenschaft,
Der ganzen Welt verborgen!
Doch wer nicht denkt
Dem wird sie geschenkt;
Er hat sie ohne Sorgen.

Mert ha az emberi értelemről, melly kétségenkívül sokkal fentebb áll az ösztönnél, megtagadjuk azon tehetséget, hogy a' dolgok' lényegét ismerhesse; ha joggal azt gyanítjuk, hogy a' külvilág ma-

gában egészen különböző lehet attól a' millyennek éber eszünkkel mi látjuk; nem hihetni, hogy az alantabb lépcsőn álló ösztön képes legyen a' természetnek az ész elől elzárt ismeretébe hatni. Megengedhetni, sőt valószínű, hogy a' természet az ösztönnek más oldaláról mutatkozik; hogy ez talán némelly az éber ész előtt ismeretlen tulajdonságait vagy tünetményeit veheti észre, de képtelenség azt hinni, hogy az embernek, életművezeti kórságos háborodás' útján sikerülhessen a' dolgok' lényegét 's a' természet' belső egybekapcsoltatását felfoghatni, titkokat feifedezhetni mellyek az éber egészséges ész előtt rejtve maradnak 's mellyeket ismerhetni talán az embernek e' földöni rendeltetésével ellenkezik, mert Byronnal szólva :

The tree of knowledge is not that of life.

De ezekről többet ezen cikkely' másod részében, a' hol szándékom azon viszonyt meghatározni mellyben véleményem szerint a' látományok és kísértetes tünetmények az eddig fejtegetett álmjárás és mágnesi jelenetekkel állanak. Itt is a' tárgyilagos valóság' kérdése a' legérdekesebb, ettől függvén annak eldöntése is ha valljon némelly újabb német tudósok' állítása szerint, ezen kivált az utolsó évtizedben nyugoti szomszédinknál divatba jött, 's csak ugyan meglepő külső körülményektől kísért tünetményekről lehet-e azt következtetni, hogy az elhúnytak' lelkeinek lehet hátrahagyott övéikkel vagy idegenekkel is társalkodni 's a' túlvilág' titkait elárulva őket a' halál utáni rendeltetésökről tudósítani? hogy ezen jelenségekben lehet-e, szabad-e bármelly vallási felekezet' tanának erősítését vagy czáfoltatását keresni?

II.

Lélek - vagy kísértetlátás.

1.

A' prevorsti látnoknő és a' weinspergi rabnő.

And forms, impalpable and unperceived
By others' sight, familiar were to hers.

Byron: the dream.

A' ki csak némileg a' régiek' classicus íróit olvasta, ismeri ama' számos csudákat, mellyek, a' görög és római történetekben olly fontos 's néha azok' menetelét elhatározó szerepet játszottak; ama' soknemű oraculumokat, jósló álmokat, istenek', félistenek' 's elhunyt vitézek' megjelenését 's az élők' ügyeibe 's harczaiba is néha tetteles avatkozását. Ki nem hallott továbbá ama' híres csudatévő *Tyanai Apolloniusról*, kiben a' már hanyatlani kezdő pogány vallástan megmentőjét reménylette, 's kinek *Flavius Philostratus* által nyolcz könyvben leírt élete a' legbámulandóbb látományok', jóslatok' 's messzelátások' láncsora? ki nem hallotta emlegetni a' későbbi *újplatonikusok* és *újpythagoraeusok*' egy *Ammonius*, *Jamblichus*, *Plotinus*, *Proclus* 's egyebek' látományait? 'S nem csak egyes személyekéit hanem egész társulatok, felekezetek által látott csuda tüneményeket is? millyenek a' *gnosticusok* voltak a' római birodalom' hanyatlása korában; a' hesychasták a' 14dik században 'stb. mellyekre később lesz alkalman visszatérni; a' közép-kor' számtalan boszorkányságait nem is említvén. De ki nem hallott vagy olvasott valaha ama' leghíreseb és legtűdósabb léleklátóról, *Swedenborgról*, *) ki a' 18dik század' első felében él-

*) Sammlung von Urkunden betreffend das Leben und den Character Emanuel Swedenborg's. Aus den Quellen treu und mit

vén, harmincz éven által, majdnem mindig éber eszmélettel, nyugottan, 's ha az előzményeket elismerjük, józanon és következetesen vitatkozott apostolokkal 's újabb reformatorokkal, angyalokkal és sekemű astrális és planetáris szellemekkel, 'a' világtestek' természetéről, 's egyéb természeti vagy erkölcsi fejtményekről, hol azoktól tanulva, hol őket oktattva; ezen beszélgetések' eredményeit számos, roppant tudománynyal teljes munkákban hagyva az utókorra, mellyek 'a' még most is Svéd és Angolhonban létező swedenborgianusok által szent könyvek gyanánt tiszteltetnek. Ha még ezekhez, hiteles utasok' egybehangzó tudósításaik' szerint 'a' hindu jongleuröket, 'a' moslem derviseket, 'a' lapp és samojéd bűvészeket 's 'a' sibiriai és kamsatkai schamanokat vesszük, az tetszik ki, hogy nem volt kor és nemzet hol több vagy kevesebb személy nem dicsekedett volna az-
 zal, hogy 'a' túlvilág' lakóival bizodalmasan társalkodhatik, 's tüneményeket lát, mellyek, ha különböző jelleműek is, de csudálatosságra az újabb kor látnoknőivel bizvást vetélkedhetnek.

A' múlt század' második felében azonban, midőn 'a' francia encyclopédisták materialisticai philosophiája lábra kapott 's könnyű erkölcsi tanjaival belopódzott az elmékbe, midőn 'a' túlvilággal együtt következetesen anak lakóivali társalkodás' lehetőségét is tagadni kellett, az efféle éber látományok ritkábbak lettek 's azoknak hitele gyengébb. Akkor legtöbbször, sőt mindenki 'a' ki felvilágosodottnak akart látszani, 'a' múltkornak minden illynemű, akár szóval, akár írásban reánk szállt hagyományait merő képzelgésnek vagy épen szándékos, néha talán jámbor csalásnak kürtölte ki, 'a' nélkül hogy 'a' mellettök szóló számos bizonyságok 's körülmények' hitelességének vizsgálatát szükségesnek tartotta valaki, mi csakugyan legtöbb esetekben bajos is lett volna, minthogy többnyire rég eltűnt idők voltak azoknak tanúi.

De 'a' jelen századnak utolsó évtizedében, úgy látszott, mintha az egy ideig elzárt túlvilág' kapui ismét megnyíltak volna, hogy mindenféle kísértetes vendégeket bocsásson közénk, nyug-

talánítására, 's boszontására a' már kellemes apathiában, diadalával 's az elmék feletti uralkodásával dicsekvő hitetlenségnek. Orvosok, természetbúvárok 's egyéb tudósok léptek fel, kivált német országban, kik társasági állásoknál, tudományos és erkölcsi hírnevöknél fogva szándékos ámitásnak legkisebb gyanújától is mentek, 's a' kérdéses esetek' figyelmes észlelése után legbensőbb meggyőződéssel, mint látni fogjuk, furcsánál furcsább tüneteményeknek tiszta tárgyilagosságok mellett nyilatkoztak; sőt némellyek a' legcsudálatosabb 's hihetetlenebb jelenetek közül törvényszék előtt hittel erősített tanuvallomások által bizonyítottak be.

Jóllehet ezen értekezés' első részében egyes leírdolgok' megemlítésétől idő- 's helykimélés végett tartózkodtam, minthogy azokat úgy is közönségesen ismerteknek tehettem fel, itt még is szükségesnek tartom, ellenkező utat követni, mert egy részről az ezen tüneteményekről Németországban irt munkák még nem igen hatottak a' magyar olvasó közönség' körébe, más részről pedig a' léleklátásnak általjában, 's a' mágnesi állapotokhoz viszonyának is lehető magyarázata, egyedül csak ezen látományok' jellemének, 's észleltetésök' körülményeinek gondosabb egybevetésére építhető.

Az első eset, melly német szomszédinknál rendkívüli figyelmet gerjesztett, a' prevorsti látnoknőé volt. *) Hauffe Friderika 1801ben württembergi Prevorst nevű faluban született 's gyermekségétől fogva gyengélkedő, 's igen izgékony idegű személy' létére 1822ben, már férjnél lévén, mágnesi állapotba esett 's dr Kerner által, elsőbb a' közönséges gyógytudomány' szabályai szerint, de minden siker nélkül, később mágnesileg, a' gyógyszereknek maga a' beteg általi kijejeelésével orvosoltatott, csupán csak ez utóbbi bánásmód szerevén neki iszonyú görcseiben némi enyhülést. Ezen mágnesi állapotok' leírásával nem akarom az olvasót tartóztatni, minthogy azok úgy is keveset különböznek más álomjárók' hasonló crisisseitől, csak annyit kívánok meg-

*) *Die Seherin von Prevorst. Eröffnungen über das innere Leben des Menschen und über das Hereinragen einer Geisterwelt in die unsere.* Mitgetheilt von Justinus Kerner. 2-te Aufl. Stuttgart und Tübingen. 1832.

jegyezni, hogy ezen rohamaiban egészen érthetetlen nyelven szólt, melly a' beteg' állítása szerint az emberek között Jákob patriárka' korában divatozott; ezen nyelvet idővel Kerner is kezdte érteni, vagy legalább érthetni hitte, 's idézett munkájában egynehány próbákat is közöl ezen ősnyelvből, mellyben csak az feltűnő, hogy némelly későbbkori találmányok 's készítmények, például az üveg 'stb. szinte nevezettel bírnak.

De által kívánok már most menni azon számos látogatásokra, mellyekkel mindenféle szellemek és lelkek ezen nevezetes személyt megtisztelték. Nagyot vétene ki azt hinné, hogy ezen tünemények ama' borzasztó méltósággal, ama' tiszta értelmességgel bírtak legyen, mellyeket eddig szellemekben, ha csakugyan léteznének vagy is velünk halandókkal társalkodhatnának, feltehetni véltünk. Azon lelkek, mellyek az említett látnoknő előtt megjelentek, épen nem ijesztők sőt többnyire igen mulatósgosok voltak 's a' mellett olly prósaí aljasságúak, olly szűk kórlátu eszűek és ismeretűek, és nem csak érzékfeletti 's rejtettebb dolgokban, hanem némelly legközségesb földi ismeretekben is olly járatlanságot, olly szánandó tudatlanságot bizonyítottak, melly bármi sorsú földi lakót is megszégyenítene. Ezen ellenvetést Kerner, a' különben egész munkájában olly komoly író, elmés szójátékkal akarja megelőzni, mondván: *Die sogenannten Geistreichen erkennen nur ein Geisterreich das geistreich ist*, de ha valljon ezáltal az megczáfoltatik-e, a' tisztelt olvasó' ítéletére bízom. Ezen lelkek' látogatásainak indító oka többnyire azon kívánság' volt, hogy a' beteg asszony velők bizonyos általok kijelelt helyeken imádkozzék, s' nekik ez által földi pályájokon elkövetett bűneikért bocsánatot 's idvezülést eszközöljön. Színők első megjelenésökkor, gonoszságokhoz képest sötét volt, néha egészen fekete, de minél inkább kitisztultak imádság által bűneikből, annál világosabbak lettek, míg végre egészen fejjérvé válván 's a' látnoknő' segedelmére többé nem szorulyán tőle örökre elváltak. Hogy az olvasónak ezen tünemények' általános jelleméről fogalma lehessen, a' két vastag kötetű munkából sok válogatás nélkül egy pár példát mutatványul részletesebben kívánok leírni. — Julius 20kán 1827ben éjjélkor Hauffe asszony ágyban lévén 's egy pohár vizet iván, egy férfi lépett a' szobába, hosszú, nagy gombú kabátban, szűk, térdig érő nadrágban, csatos cipőben

és csinos csomóba kötött nyakkendőben. Az asszonyt kérte, jöjjön vele istállójába 's tudakolására leírja neki, hogy az hol találhatik. — Később ismét és pedig egy nőszemély' kíséretében jött. Aug. 12kén azonban rongyokba takart gyermeket hoztak magokkal 's elbeszélék életök' históriáját. „Én Pfeifer Miklós vagyok, monda a' férfiu, ezen személynek csábítója 's e' kisdednek gyilkosa, térdelj le és imádkozzál vélem“! Az asszony éltetkor mérget vón, hogy a' gyermeket méhében megölje 's azt később a' férfiu által első látogatásakor említett istállóba temették. Azt kívánták, hogy Hauffe asszony a' kisded' tetemeit onnan kiásván, szentelt földbe fektesse. Miután azonban ez nekik megmagyarázta, hogy ez őket üdvözülésre 's bűnök miatt nyerendő bocsánatra nem segítené, hanem egyedül őszinte bánalom és buzgó imádság, ebben is megnyugodtak. Ezentúl többször is jövének 's vallási oktatást nyertek Hauffe asszonytól, míg végre egészen világos színűekké válván, oct. 24kén utószor megjelentek búcsút veendő, 's, kérdésére hová szándékoznának, azt felelték: „jobb helyre megyünk“.

A' fentebbiekből láthatni, hogy a' prevorsti látnoknőt látogató lelkek nem csak földi korlátolt fogalmaikat 's nézeteiket, hanem földi ruházatjokat is megtartották; némelyek még sarkantyút pengetve is jelentek meg 's általában legtöbbször halandó életökben úzótt keresetök' 's foglalkozások' minden jeleivel 's szerszámaival az olvasót önkénytelen Scarron' kísértetes kocsi-sára emlékeztetvén a' ki

„Avec l'ombre d'une brosse

Nettoyait l'ombre d'une carrosse.“

A' látnoknőt környező személyek közül némelyek láták az előtte megjelenő szellemeket, mások nem. Egy szolgáló a' fentleirt bűnös párt gyermekökkel együtt nem csak látta de még beszélni is hallotta. Kerner maga egy kísértetet sem látott tisztán, csak december' 8kán 1828ban estve a' mellékszobában ülve látta a' látnoknőt egy szálás setét alakkal szólni: sietve berohant, a' rémalak azonban a' gyertyavilág elől nyomban eltűnt. Bizonyos N. úr' árnyékának monda ezt a' látnoknő, ki hozzá befordult, hogy a' városban lakó fiának általa valamit megüzenjen. Különben hogy Kerner' minden lehető kétségeit elosz-

Iassa Hauffe asszony egykor éjtszaka két óra tájban kísértetet küld reá, melly őt felkölté 's mindenféle borzalmas érzéseket ébreszte benne a' nélkül azonban hogy magát vele láttatná.

Egyébiránt némellyek ezen lelkek közül szerfelett pajkosak voltak, mindenféle kellemetlen zörejt csináltak mintha papírozt dörzsölnének, homokot dobnának a' falra, kopogtak, zörögtek, némelly személyeket, kik előtt magokat nem láttaták, rángattak, csiptek, taszítottak; mások érzékenyek voltak 's keserves melódiákat énekeltek. Mindezeket Kerner' 's mások is többen szinte hallották 's tapasztalták. Egynek azonban a' Kerner' házában ez időben olly szép számmal járatos szellemek közül, egy kissé gyanús viselete volt, mert egyik szolgálót minden léptein kísérte, úgy hogy az olvasó könnyen azon gondolatra jöhetne, hogy az ember egyéb földi gyengéivel még a' szerelmet is magával viszi a' túlvilágba.

Még csak egy jelenetet kívánok mutatványúl közölni 's a' választás bajos lévén, azt a' sorsra bízom 's ime felütöm a' II. rész 259k lapját, hol Kerner' illy felírás alatt: nyolczadik lett dolog, minden commentarius nélkül bizonyos W. asszonynak jelentését közli, melly egy kissé furcsán hangzik, de minthogy vakeset vezetett reá, nem akarom elhallgatni. A' fenntisztelt asszonyság egy éjtszakát Hauffe asszonynál töltött 's épen midőn ágyba készülne, szalas, fekete férfialakot látott az ajtón belépni, mi olly rettegésbe hozta a' szegényt, mellytől másként nem tudott menekedni, mint hogy ruháit hamar a' földre, ejtette 's az ágyba szökött; a' kísértet azonban (hihetőleg a' jó rend' barátja) a' ruhákat felszedte, székre rakta, 's őt az ágyba követte, — a' párnát feje alól kirántotta 's képeire nyomta. Miféle tréfákat űzött még ezeken túl a' kísértet a' nevezett dámával, ez nem beszéli. Maga a' látnoknő csendesén ágyában feküdt, hihetőleg nem akarván beavatkozása által barátnéja' aggodalmait nevelni.

Ezen kivonatok Kerner' munkájának historiai részéből, úgy hiszem, elegendők arra, hogy a' tisztelt olvasó magának az abban leírt tünemények' jelleméről fogalmat szerezhessen; csak a' felől kívánom még bizonyossá tenni, hogy ha némellyek ezen czikkelyemben nevetségeseknek tetszenének, ez semmi szín alatt elbádosomnak ne tulajdonítassék, kiki az idézett menka' olvasásából meggyőződhetvén hogy minden nagyítástól tartózkodtam,

's hogy csakugyan magoknál a' leírt tünetményeknél nagyobb rejtély, miként történhetett, hogy tudományos, 's ép értelmű emberek, millyenek Kernert, Eschenmaiert, 's Görrest egyéb munkáikból ítélve elismernünk kell, efféle tünetményeknek tiszta tárgylagos valóságot tulajdoníthattak.

Olvasóimat 's magamat is meg akarom kimélni ama' mysticus magyarázatnak kivonatától, melyet az imént említett urak 's bizonyos Mayer Frankfurthól ezen munka' második kötetében a' kérdéses tünetményekről, az életkörnek, napkörnek 's isten tudja, minek rajzaival együtt adnak; nem hiszem, hogy képes lennének azokat olvasóimnak világosan előadni, azon egyszerű okból, minthogy magam is homályosabbnak tartom azt a' rejtélynél, melyet megfejtteni szándékoznak.

Még feltünőbbek és fontosabbak a' weinspergi rabnő' látományai. azon hivatalos bélyeg miatt, melyet ez ötven rendbéli 's nagy részben köztisztetben álló 's tudományos miveltségű férfiak által bíró előtt tett tanuvallásoktól nyer. Minthogy ezen eset az, melly minden magyarázónak szükségképen legtöbb akadályt gördít útjába, mellyre tehát minden megkísértendő fejtegetésében az efféle tünetményeknek legfőbb tekintettel kell lennünk, nem tartom feleslegnek a' róla megjelent tudósításból is rövid kivonatot adni: *)

1835diki septemberben a' weinspergi törvényszolga bejelenté a' törvényszéknek, hogy pénzeselési szándékot gyanítató holmi kincsásási történet miatt fogva lévő Esslinger Ersébet Bauerslauternből, állítása szerint minden éjjel fehér kísértet által látogattatik meg, melly 11 óra után jó' és ha a' rabnő mingyárt fel nem emelkedik az ágyban, nyakát mintegy nehéz és hideg fadarabbal nyomja. A' kísértet mondja, hogy általa akar megváltatni 's üdvezülni, ezért nem hagyja őt békében, míg kívánságát nem teljesíti. A' véle egy börtönben lévő fogolyszemélyek a' kérdéses tünetményt állítások szerint szinte látták. Ezen

*) *Eine Erscheinung aus dem Nachtgebiete der Natur; durch eine Reihe von Zeugen gerichtlich bestätigt und den Naturforschern zum Bedenken mitgetheilt von Justinus Kerner Stuttg. u. Tübingen. 1836.*

feljelentésre Dr Kerner Jusztin mint törvényszéki orvos a' hatóság által kiküldetett a' rabnő' kihallgatására. Ennek ez megvallá, hogy már fogsága előtt otthon is hasonló tüneményt látott, de akkor még nem jelent meg előtte határozott emberi alakban, hanem csak ködoszlop gyanánt mutatkozott, melyből tompa szózat felszólítá őt, hogy megváltására 's üdvezítésére bizonyos Singhaasnénak Wimmenthal nevű helységbeni pinczéjében érte imádkozzék. Még akkor az asszony nem merte volt a' tüneményt megszólítani, *nem tudván önözni, tégetni vagy kendezni merje-e azt.* Most férfialakban jelenik meg, mellynek ószerű öltözetét 's nem épen kellemes arczvonásait a' rabnő részletesen leírja. Feje körül fény terjed el, úgy hogy ama' fény, mellyet az asszony fogolytársaival együtt a' lélek' megjelenésekor lát, magasabb az alaknál. Egy éjtszaka kétszer, háromszor is jön, néha a' zárt ajtón, néha a' rostélyos ablakon keresztül, de jövedele' pillanatában sem ajtó, sem ablak, sem vasrostély nem látható. Néha, mintha az ajtó megnyílt volna, a' folyosón lévő tárgyak látszottak, például egy farakás. Többször ropogást hallottak az ajtón 's zörgést az ablakon. Továbbá mind a' börtönben, mind a' folyosón vagy az ablak előtt, mikor a' lélek jött vagy távozott, olly zörejt hallottak, mintha valaki papirost dörzsölne vagy papucsban járna, néha sohajtást és nyögést is. Jövése és távozása az említett rabnő' fogoly társainak, akkor is midőn magát az alakot nem láták, gyenge hives szellő, mintegy léghezam által volt érezhető, különben szorosán zárt ajtó 's ablakok mellett láthatóvá soknak többnyire ide 's tova szállongó kénsárga fény gyanánt lett, mellyben még fényesebb csikokat, néha egy pár ragyogó csillagocskát is lehetett megkülönböztetni. E' mellett a' tüneménynek kiállhatatlan rothatag szaga is volt.

A' lélek azt állítja, úgy szól tovább a' rabnő' vallomása, hogy 1414ben Anton név alatt mint wimmenthali lelkész élt vala. Egyéb gonosztetteken kívül, főleg holmi vagyon — sikasztás terheli lelkiismeretét, mellyet atyjával együtt testvéreinek ökövetett. Egykor igen különös társaságban látogatá meg a' rabnőt, ő t. i. nagy fekete kutyaival jött, melly azonnal fogolytársának ágyára 's onnan nagy robajjal ismét leugrott, mire a' rabnő igen elrémült; a' lélek azonban biztatta mondván: ne

ijedj meg, ez az atyám! Máskor két báránka kísétéében jött. *Néha* (úgy beszéli Kerner) *'még élő, de ugyan akkor távol lévő személyek' u. m. Heyd főbíró 's a' magam alakja kíséréteiben is megjelent a' rabnő előtt.* Megjegyzésre méltó, hogy Esslingernével egy börtönben lévő F. fogolynő látott legelőször illy élő, de tavollévő ismerős személyt a' lélekkel együtt be-lépni. Ő rá kiáltott, de az nem felelt neki.

Különös figyelemre méltóvá teszik ezen esetet számos, bíróilag hitelesített tanubizonyságai több elfogulatlan, inkább kétkezésre mint vakhitre hajló férfiaknak, kik nagy részben a' törvényszék által felszólították ezen tünemények' gondos észlelésére. *Kapf úr* mathematica és physica' professora, *Fraus úr* ügyvéd, *Duttenhofer* rézmetsző, dr *Sicherer* és dr *Seyffer* Heilbronnból, az idézett munkában foglalt részletes tanuvallásaikban mindnyájan azt bizonyítják, hogy magát, a' rabnő által leirt alakot nem látták ugyan, de a' börtönben a' legmeglepőbb és magyarázhatlanabb tüneményeket tapasztalták. Olly hangokat hallottak, mintha vizeseppek hullának le, vagy borsót, serétet, homokot dobnának a' földre; mintha papírost dörzsöl-nének, vagy szekér zörögne a' kövezeten, holott ugyanakkor a' börtön' környékén egy sem járt, továbbá, mintha apró üveg-csengetyűk csendülnének meg, néha pedig olly csörgést és csat-tanást, mintha az ablak' minden üvegei összezúzatnának, holott azok épen és sértetlenül maradtak. E' mellett mintegy hideg lehellést érzettek, olly neműt minőt érezni szoktunk, midőn hí-ves éjszakán meztelen karunkat feltakarjuk, 's szinte kellemet-len rothatag bűzt, a' közönséges börtönlégi szagtól különbözöt, mert rögtön is jött 's a' többi jelenségekkel együtt ismét el-tűnt. Ugyanekkor láttak az ajtó felől jövő fényt, nem sugár-zót ugyan, hanem inkább villó neműt (phosphorescirend), más-kor pedig hamuszín ködöt a' rabnő' ágya mellett, melly a' töb-bi jelenetekkel együtt szinte elenyészett. Midőn dr *Seyffer Kernerrel* a' jól elzárt setét börtönben, mellynek ablakai sü-rű kárpitokkal voltak eltakarva, tartózkodott, véletlenül az ab-lak felől a' rabnő' ágya mellett ülő Seyffer úr felé különös kén-sárga fény közelgete, melly mind őt, mind az ágnak is egy részét megvilágítá, úgy hogy mind ő maga, mind Kerner úr is kezeit, lábait 's épen kezében lévő ezüst burnót — szelen-

czéjét legnagyobb fényben látták, holott Dr Kerner maga 's minden egyéb tárgy a' börtönben setét és fekete maradt. A' leggon- dosabb 's figyelmesb vizgálat nem birt mind ezen, mind a' többi fennemlített tünetményeknek valamely természetes külső okára akadni.

Még feltünőbbek azoknak bizonyítványai, kik, többnyire a' rabnő előtt kijelentett azon kívánságokra hogy a' lélek által magok is otthon látogatassanak meg, hasonló kísértetes tüneteményeket saját lakásaikban is tapasztaltak. Így történt, hogy *Maier* nevű törvényszolga, ki mindig a' kísértet' valóságán kételkedett volt, két éjjel egymásután különös érzés által először a' bal, másszor a' jobbik könyökén, felébresztetett, 's reggel emlékjelül kék folto- kat látott azokon.

Fő törvényszéki jegyző *Eckhardt* úrnak hitvесе éjjélkor erős csattogásra felébredvén, fényes ködoszlopot látott ágya előtt. *Theurer* törvényszéki jegyző pedig éjjel szinte ropogást, dörömbölést 's több efféléet hallott, 's rothatag bűzt is érzett. A' szobá- ban levő macska feléje ugrott de hamar ijedten vissza szökött 's holmi bútor alá bűjt. *Binder* referendarius több éjeken által mindennemű ércznemű hangokat, harangzúgást, kopogást 's ropo- gást hallott, szokatlan aggodalom és belső szorultság' érzésével, végre valami állati kiáltás' hallására minden borzalma egyszerre eltűnt. Később a' kéményből valamit a' kandallóba hallott hul- lani, de másnap reggel ennek semmi nyomát nem találhatta. Más- kor mintegy férfinagyságú fényt látott a' falon, melly lassan az ablak felé vonúlt 's azon kisuhan. *Dörr* tájképfestő Heilbronn- ból, ki annakelőtte az efféléket nevette 's e' miatt a' rabnőt meg sem akarta látogatni, csak Kernernek monda tréfában, hogy örömet látná ha a' lélek őt valósága felől személyes látogatása által tenné bizonyossá, később otthon Heilbronnban mindenféle kísértetes tü- nememényeket, hideg lehelletet, magyarázhatlan villony nemű zörejt, fényt 's több efféléket tapasztalt, mik által eddigi hitetlenségéből kigyógyúlt, mit is tanuvallásában körülményesebben elbeszél.

Hasonlókat láttak, hallottak 's érzettek dr *Kerner*en kívül, kit a' kísértet többször méltatott látogatására, még *Neufier* ta- nitó, *Bárá Hügel* Eschenachból 's egyebek is, kiknek vallomásaik a' fennidézett munkában részletesen közöltetnek, mellyre is olva-

sóimat útalni kívánom, a' hely' szűke nem engedvén azokat itt egész terjedelmökben előadni.

Más újabbkori látmányosok u. m. Oberlin lelkész 's a' Weilbeimi álmjáró' esetei, mellyek ha nem épen megvetendők is, de olly kétségtelen hitelesség' bélyegét nem viselik, mint kivált az utóbbi munka, a' tudós világban nem is gerjesztettek annyi figyelmet; ezért is azokat nom kívánom itt bővebb kivonatban adni, hanem csak további észrevételeim' folytában, midőn az efféle látományok és az egyéb mágnesi állapotok közötti viszonyról szolandók, fogom azokat mellékesen említeni.

2.

É s z r e v é t e l e k.

Ward ich denn abermals betrogen?
Und so verschwand der geisterreiche Drang?
Dass mir ein Traum den Teufel vorgelogen,
Und dass ein Pudel mir entsprang.

Goethe: Faust.

A' fentebbi kivonatokból mindenki láthatja, hogy olly critica, melly számos és hiteles személyek' tanuvallásai által erősített tüneményeket még mindig pusztá csalásnak és szemfényvesztésnek állitana, nem volna többé a' maga helyén, 's ez által még azok' tudományos megfejtésének bajától sem menekednék meg, vagy legalább ennek helyébe még nehezebb feladást tűznénk magunk elébe. Valóban nem kevésbé megfoghatatlan, miképen férfiak, kiket társasági állásoknál, tudományos hirnevöknél 's azon hivataloknál fogva, mellyeket viselnek, nem lehet a' babonás hitü könnyen csalható néptömeg közé zavarni, játékszereivé válhattak volna egy ravasz nőnek, ki még a' mellett a' tömlöczben minden szándékát előmozdító segédszerek' hijával és szoros felvigyázat alatt volt. Még képtelenebb volna azt hinnünk, hogy annyi különböző rendü 's egymással semmi kapcsolatban sem álló, egymást alig ismerő személyek összeesküdtek volna a' jelen, inkább hitetlenségre mint vakhitre hajló század' felvilágosodott nemzedékének ámtására, bal kimenetel mellett saját lelkületök' és értel-

mességök' hírének veszélyeztetésével, siker' esetében pedig minden reájok háromolható haszon és nyereség' reménye nélkül. Ez valóban olly erkölcsi tünemény volna, mellynek megfejtése esekélyebb bajunkba nem kerülne, mint amazoké mellyeknek magyarázatát ilyen állítással magunktól elhárítani akarnánk.

Mindazonáltal igen csalatkoznának a' kik az imént mondotakból értekezőnek azon szándékát következtetnék, hogy minden tüneményeknek, úgy mint a' fentidézett munkában előadatnak, tárgyilagosságot tulajdonítson; ha nem ütköznénk is meg azoknak képtelenségén; ha felteszszük is, hogy illy nevetséges aljasságú, illy példátlan tudatlanságú lelkek létezhetnek, mellyek bűneikből tisztulást 's üdvözülést *gyanús erkölcsiségű* személy' imádságától várnak, 's ezen épen átalok kijelelt helyeken elmondandó imádságokat magoknak adagonként megrendelik; ha Kernerrel kezét fogva megengedjük is, hogy a' romanticus költészeti' szüleményei által elkényeztetett képzelmiünk hibásan ruházta fel a' lehetőknek feltett szellemvilágot holmi borzasztó méltóság és fenség' jellemével, ha mondom, mindezeket megengedjük is, még elég 's ezeknél fontosabb okok szólnak ezen tünemények' tárgyilagossága ellen.

Említettem már, hogy minden kor, minden nemzet' történetei gazdagok lélekjelenetekben 's látományokban, mellyek ez újabbatól csak annyiban különböznek, hogy a' múlt hívőbb kor' nemzedéke nem tartá -szükségesnek azok valóságát bírói tanuvallatások által hitelesíteni; de igazságtalanok volnánk, ha mi a' régibb látásokat, azért mivel kortársaik kevésbé kétkedők voltak mint a' mieink, szándékos ámitóknak mondanók, holott legtöbb esetben egész életök' folyama ellenkezőt bizonyít; úgy hiszem tehát, a' méltányosság tőlünk azt kívánja, hogy az újabb eseteknek ellenmondhatlan bizonyosságok által kétségen túl tett *alanyi valóságáról*, amazoknak is *lehetőségére* következtessünk.

Hogy azonban ezen látományok csak alanyi természetűek lehetnek, ugyan azoknak egybevetéséből sül ki. A' túlvilági vendégeknek gyakor látogatásai' 's néha igen részletes tudósításaiknak daczára, ha azokat egymással egybe hasonlítjuk, meg kell valanunk, hogy egyetlen egy tapasztalással sem vagyunk gazdagabbak. A' szellemek mindig csak azon népnek dogmáit, azon koroknak hitét erősítik meg, mellyhez a' látnok tartozik, még a' földi

tárgyak és viszonyok iránti ismeretök sem terjed tovább a' látnokénál, vagy ha az efféle látományok mágnesi bánásmód' következtében támadnak, a' beteggel viszonyban álló mágnesező orvosénál. A' túlvilág' titkairól mindig csak azt árulják el, mit az kihez szólanak már maga is hitt. A' görögök' és rómaiak', a' zsidók, moslemek', keresztyének' 's különböző felekezeteik' látnokai előtt megjelent szellemek, mind egymást megsemmisítő vallomásokat tettek; mindegyik a' maga túlvilágát, a' maga mennyországát és poklát más meg más modorban szerkeszté.

Hogy a' szellemek' nyilatkozatai csupán a' látományosnak vallási, philosophiai és természettudományi nézeteinek tükrözései, leginkább Swedenborg' példája mutatja, kinek számos írásában elszórt és Fischer által fentidézett munkájának 26-dik lapján összeállított saját vallomásaiból az sül ki, hogy a' szellem alakra 's anyagra a' látnokkal csak arról beszélhet, mire ennek lelkében már cleve képzett anyagot lel, úgy hogy a' szellem' gondolatjai és beszédjei magának a' látományosnak önkénytelen gondolatjai gyanánt jelennek meg. A' prevorsti látnoknő is gyanítja, hogy egy látnok sem állíthatja bizonyossággal az általa szemlélt lelket valóságban olyannak minőnek ő látja. Alig lehet valami különbözőbb, mint azon topographiai leírások, mellyeket egyes látnokok v' világtestekről adnak; így például, a' prevorsti látnoknő (I. köt. 227 lap) a' holdat hidegnek, kopárnak 's iszonyatosnak mondja, a' weilheimi álomjáró nő *) pedig, ki magát szinte néha a' csillagokra elragadtatva érezé, ugyan azt enyhének és kellemesnek írja le, azon ellenvetésre, hogy a' tudósok' véleménye ezen állításával ellenkezik, azt felelvén: az ki valamelly vidéket béutaz, jobban ismerheti mint a' ki róla csak gyanítólag itél (41. lap.) Egeszen különbözőleg pedig írja le a' holdat Swedenborg. Ez utóbbi annak lakóit igen alacson fajú teremtményeknek festi, mellyek hasokból beszélnek 's mindig ketten jelennek meg, egyik a' másikat hátán hordván. Erről a' weilheimi látnoknő semmit sem tud, sőt azokat igen tökéletes és boldog lényeknek mondja.

*) Reisen in den Mond, in mehrere Sterne und in die Sonne. Geschichte einer Somnambulen in Weilheim an der Teck in dem Königreich Würtemberg in den Jahren 1832. u. 1833. Augsburg 1834.

A' holdon úgymond, a' 21-dik lapon, mindnyájan magasabb üdves-ségre neveltetnek, bizonyos tanítóik vannak 's ezektől istent tisztelni, imádni és énekelni tanulnak, ebből áll minden foglalatosságok. Köztök semmi gyűlölet, semmi irigység, semmi czivakodás; nem is mondhatni, milly boldogok! földünkön a' legszerencsésebb sem olly boldog mint köztök a' legcsekélyebb. 'S milly csudálatos, ha az ember őket megakarja illetni, úgy van mintha árnyék után nyúlna. 'S még is mindnyájan istent magasztalják, imádják és énekelnek. Álom soha sem jó rájok, de éjtszakájok sincsen, ételre 's italra pedig épen nem szorúlnak. Ez ám a' boldogság!

Ugyan ezen különbség tapasztalható azon lakhely és állapot-ra nézve, mellyeket különböző hitű látnokok saját vagy idegen val-lástanok' hőseinek 's martyrijainak tulajdonítanak. Naprendszerünk' világtesteit, csillagait a' régibb kor' látnokai nem ismerték a' színváltozottak' lakhelyeinek, hanem csak újabb látnoknőink tették ezen felfedezést. Ezekről ismét eltér a' túlvilágnak Oberlin lel-kész által adott leírása *) Szobájában nagy, többnyire tekercsbe hajtott, földabroszainkhoz hasonló mappát tartott. Ez a' túlvi-lágnak rajza volt annak minden országaival és birodalmaival, mindegyiknek határai külön színnel kijelelve. Paraszt hiveinek adott tanító óráiban kérdezni szokta néha őket: Mit gondoltok, hol lehet most ***? (Itt valamely nem rég elhunyt lakóját nevezé a' helységnek). Ezek pedig minden akadozás nélkül feleltek ezen kérdésre, kiki a' megnevezett személy' erkölcsisége iránti vélemé-nye szerint, mintha valamely nem rég elutazott ismerős' tartózkodási helyét tudakolták volna. Látszott, hogy a' jámbor parasz-tok a' túlvilágban szintolly honosoknak hitték magokat mint hazá-jokban vagy szülőhelyök' legközelebb környékén. Ekkor Oberlin botot szokott kezébe venni 's mappájának valamely pontjára mu-tatva monda: „Lássátok múlt éjtszaka itt találkoztam vele!”

Ugyan ezen különbség tapasztalható az elhunytak' életmódjá-nak és foglalatosságainak meghatározásában is; melly alkalommal

*) Die Symbolik des Traumes von G. H. von Schubert. Mit einem Anhang aus dem Nachlasse eines Visionairs: des Joh. Friedr. Oberlin gewesenem Pfarrers im Steinthale etc. Leipzig. Brock-haus 1837.

csak nem a' tárgy' szent méltóságát sértő nevetséges dolgokkal találkozunk. Csak az újabbakat említvén: a' weilheimi álomjárónő az üdvözültekkel Stark és Hiller' énekes könyveit, és pedig ugyan azon melódiával énekelte mint e' földön (138 és 179-dik lap), a' prevorsti látnoknő pedig a' württembergi úgy nevezett vulgáris énekeskönyvben keresteti a' szellemekkel lelkők' üdvösségét. A' weilheimi látnoknő históriai hírvű személyekről legnevetségesebb dolgokat beszél: az egyik hárfán játszik, a' másik a' Saturnuson tanító gyanánt használtatik, kinek számos, magasabb üdvösségi fokra nevelendő tanítványokkal van baja, de reményli hogy nem sokára a' Jupiterre emeltetik, hol hat tanító 's ezeknek csak kevés tanítványok 's azon jogok is van, hogy koronát hordhassanak (137-dik lap). Megvallom, hogy az efféle szemléleteknek, mellyek idegen világtesteket, de még a' szellemi túlvilágot is legközelebbi földi viszonyainknak egyoldalú reminiscentiáivá alacsonitják, képtelenség volna tárgyvilágos valóságot tulajdonítani.

Hogy azonban az ilyen tünemények, ha mingyárt éber érzéseink előtt mint kívülünk létezők a' legnagyobb elevenségben jelennek is meg, azért még nem birnak szükségképen tárgyilagossal, többek közt leginkább *Nicolai* berlini könyvtáros és író' példája bizonyítja, mellyet az 1799-dik évben a' berlini akadémiának benyújtott jelentésében körülményesen leír. Már régebben beteges lévén 's több kellemetlen történetek által elkedvetlenítve, e' mellett még egy szokott érvágást elmulasztott, 1791-diki februariusban házi bajok miatt felingerülve lévén, véletlenül maga előtt látta elhúnyt fia' árnyékát. Még az nap több más járókelő alakok jelentek meg előtte. A' jövő napokban fiának árnyékát nem látá többé, de aunal számos ismert és ismeretlen személyeket. Az ismert alakok többnyire élő de ugyan ekkor távol lakó személyek voltak. Ezen tünemények akarata ellen jöttek, 's a' legnagyobb erőtetéssel sem vala képes azokat eltüntetni, vagy kénye szerint egy vagy más ismert személy' képét előteremteni. Éjjel is nappal is jelentek meg, idegen házakban 's az utcán ritkábban. Néha eltűntek ha szeméit behúnyá, de régi alakjokban ott voltak ismét, ha azokat felnyitá. Többnyire mind két nembeli emberi alakok voltak, mellyek egymással társalkodni látszottak, néha pedig cél nélkül jártak keltek. Életnagyságúak voltak 's különböző öltözetűek; ezeknek színe azonban halványabb

mint valódi tárgyaké. Idővel a' tünetemények még nagyobb számmal és gyakrabban jöttek. Négy hét múlván beszélni is kezdtek, hol egymással, hol a' beteget szólíták meg. Április' 20-kán pióczákat rakatott. A' szoba ekkor még hemzsegett mindennemű emberi alakoktól, mellyek egymás közé tolongtak. Ez úgy tartott egész estig, ekkor az alakok lassabban kezdtek mozogni. Ezután azok még inkább halványodtak, de azért külső alakjokat még megtartótták. Később fejérek és mozdulatlanok lettek, 's végre a' légbe olvadtak. Egy ideig még egyes darabok voltak láthatók, de utóbb ezek is eltűntek, 's ezen idő óta Nicolai minden efféle tüneteményektől ment maradt *). Már pedig úgy hiszem, olly kísérteteknek, mellyek pióczák által elűzetnek, letézési okát kívül az azokat látón senki sem fogja keresni.

A' weinspergi rabnó' látományaira nézve Kerner maga beszéli, mint feljebb láttuk, (a' nélkül hogy észrevenné, milly tetemesen rendíti meg ezzel az általa védett tárgyilagós valóság' alapját) hogy a' kísértet néhányszor élő, de ugyan akkor távol levő személyek' alakjainak kíséretében is jött. Már pedig ezen alakoknak csak ugyan senki sem tulajdoníthat tárgyilagós valóságot; mert ha Kernerrel feltennők is, hogy valamelly elhunýtnak lelke a' még velejáró ideglél' segedelmével a' már porrá vált földi testhez hasonló áltestet alkothasson maga körül, ezáltal a' halandók' külső érzékeinek szemlélhetővé lévén, (jóllehet Pückler-Muskaunak Tutti fruttijában tett azon ellenvetésére: miképen képezhetné a' hideglél az elhunýt egyednek öltözetét 's kereseti szerszámait is? még eddig nincsen megfelelve) azt még Kerner maga sem fogja állítani, hogy ezt olly lélek is tehesse, melly az efféle megjelenésének pillanatában más helyen, élő testben, rendes működéseit szakadatlanúl folytatja. Továbbá megjegyzésre méltó, hogy mind a' prevorsti látnoknó, mind a' weinspergi rabnó előtt megjelent kísértetek a' közöttök lévő személyek közül némel melyek által láttattak (a' mit azonnal bővebben kívánok fejtegetni), mások által azonban nem, 's így nem valamennyinek éber 's ép érzékei előtt nyilatkoztak egyformán, mi szinte azoknak tárgyilagós valósága vagy legalább a' tanuvallások' bizonyító ereje ellen

*) Lásd Walter Scott': Letters on Demonology and Witchcraft című munkáját is.

szól. Mert szem előtt kell tartanunk, hogy mind a' prevorsti látnoknő mind a' weinspergi rabnő az átalok leírt tüneményeket, nem alvó 's elzárt hanem éber és nyílt érzékek mellett 's ezeknek eszközlésével vették észre, 's ennél fogva másoknak szinte éber és nyílt érzékeitől ezen észrevevésekre nézve meg nem lehet tagadni az ellenőrséget; látjuk is, hogy a' tárgyilagosság' védői által főbizonyságul szinte másoknak érzéki szemléletei használtatnak. Azt azonban értekező át nem látja, mért kelljen azon személyek' érzékeinek, kik az említett tüneményeket látták, inkább hinni mint azokénak, kik semmit sem láttak? Mert ha idegen személyek' ép és éber érzékeitől az ellenőrségi jogot általjában megtagadjuk, akkor természetesen ama' látományok mellett felhordott tanuvallások' bizonyító ereje is megszűnik, melly tárgyilagosságot' fő támasza; ha pedig azt állítjuk, hogy némelyek' éber és ép érzékei oly tárgyakat is, mellyek valóban léteznek, bizonyos körülmények között észre nem vehetnek, ezen állítást meg is lehet fordítani azt mondván: hogy másoknak érzékei bizonyos körülmények között olyas mit is láthatnak, mi épen nem vagy csupán alanyilag reájok nézve létezik.

Ha azonban ezen tünemények' tárgyilagosságot' kereken tagadjuk, kettős ellenvetésre akadunk, mellyre kielégítőleg kell felelnünk: 1-ször Mikép történhetett, hogy jelesen a' weinspergi rabnő' esetében oly számos és hiteles tanuk részint magok látták a' kísértetet, részint egyéb mindenféle kísértetes 's természeti okokból nem magyarázható jelenségeket tapasztaltak? 's 2-szor Ha az éber érzékeik' használatától megfosztott álomjárók' észrevevéseinek tárgyilagosságot' tulajdonítunk, mit számos észlelések' folytában kintelenek vagyunk tenni, mikép tagadhatjuk meg azt a' többnyire külső érzékeiket használó 's éber eszmélettel bíró látnokok' szemléleteitől? kivált ha ezen kétféle állapot között, mint itt történt, rokonságot teszünk fel?

Az első ellenvetést illetőleg, sokan azzal akarták elhárítani, hogy az állásoknál fogva leghitelesebb tanuk' tapasztalatainak megfejtéséül holmi állati villanyosságot tettek fel az emberben, a' minő némelly állatokban p. o. a' sajgató halban észleltetik; a' rabnőnek pedig különös hajlamot tulajdonítottak ezen állati villanyosság' kifejtésére 's a' magyarázhatlan járó kelő fényt, ama' soknemű zörejt, a' rothatag bűzt, a' híves léghuzamot 's a' t. villa-

nyos tüneteknek tekintik. Erősítésére ezen véleménynek melly szerint az emberben rejtőző villany physicali készültek 's más szerek' segedelme nélkül is nyilatkozhatnak, vagy úgy szólván elsülhet, némelly egyes emberek' ritka példáit hordták fel, melyeken szinte villanyos jelenségek, ha olly mértékben nem is, tapasztaltattak, a' nélkül hogy azok léleklátással jártak volna. De ha megengedjük is, hogy a' börtönben észlelt tünetmények' alapokait az efféle állati villany' elsülésében kelljen keresnünk, ha minden egyebet u. m. a' kísértet' alakját, beszédeit, melyek csupán a' különben is gyanus rabnő és némelly fogolytársainak vallomásokon alapulnak, pusztá mesének tekintjük is, még az nem elegendő ama' borzadalmas, kísértetes jelenségek' megfejtésére, melyeket sokan 's épen a' leghitelesebb tanuk saját hazáikban, a' rabnőtől távol tapasztaltak. Itt tehát ismét más okot kell keresnünk. 'S valljon nem találhatnánk-e olyat, melly valamennyi tüneteknek megfelelne? Ezt pedig értekező' véleménye szerint, elérjük, ha erkölcsi vagy lelki ragálynak (contagium) tulajdonítjuk a' tanuk' szemléléseit. A' nélkül hogy a' lelket vagy szellemet anyagi állománynya akarnók alacsonítani, az emberi életművezet' sokféle jelenségei, mint láttuk, oda mutatnak, hogy az a' halandó testben, működéseiben valami igen finom és aetheri, de mind a' mellett anyagi highoz, az úgy nevezett *ideglélhez* van kötve, melly azt az anyagi világgal mintegy érintkezésbe, kapcsolatba hozza. Csak ennek feltevése magyarázhatja meg a' sokféle lélekbetegségeket, sőt a' legközönségesb 's mindennapiabb emberi szenvedélyeket is, ha t. i. ezeket az említett ideglél' kórságos állapotjainak tekintjük; mert maga az örök, tiszta, isteni származásu szellem beteg, 's mint az életben sajnosan tapasztaljuk, gonosz szenvedélyek' 's indulatok' rabja nem lehet; sőt minél tisztábbnak, szellemibbnek, istenibbnek képzeljük a' lelket, annál szükségesebb holmi anyagi állományt feltennünk, mellyre annak e' földi életben tapasztalt minden gyengéit, hibáit 's tévedéseit róhassuk. A' tiszta, halhatatlan szellemnek a' halandó anyagi testbeni szerepe, úgy hiszem, legvilágosabban fejeztetik ki egy újabb időkbén a' franczia publicisták által annyira pengetett phrasissal, melly által az alkotmányos király' hatalomkörét kívánták meghatározni: *il règne mais ne gouverne pas*. Nem valószínű-e, hogy, miként a' testnek többnemű betegségei ragály által elterjednek, úgy a' lélekkel

szorosan egybekapcsolt ideglélnek kórságos affectiói is fogékony személyekre átszállhatnak? 's valljon Kernernek azon állítása, hogy szellemvilági tünetmények' láthatására a' belső látás' adományával kell birni (mi által azon körülményt akarja magyarázni, mellynél fogva azok csak némelyek 's nem mindnyája által láttattak), nem lehetne-e több hihetőséggel, oda módosítani, hogy csak azon személyek, kik a' lelki ragály' befogadására megkívántató fogékony-sággal birnak, részesülhettek a' látnoknő' kórságos látományaiban? mint ezt közönséges, testi ragályokban is tapasztaljuk. Az egyes tanúknak kisebb vagy nagyobb fogékony-sága szemléleteiknek különbségét is megmagyarázná, a' mennyire tanuvallásaik inkább vagy kevesebbé térnek el a' rabnő' vallomásától; Kerner' nézete ellenben azon okból sem állhat, mert a' belső látás' adománya az említett tanuk' nagyobb részénél csupán ezen egy alkalommal 's az előtt soha sem nyilatkozott.

Mennyire terjedhessen az ilyen lelki ragálynak műköre? Ha bizonyos körülmények között a' levegő közé vegyülhet 's mintegy légmirigygyé (miasma) válván távolba is hathat-e? ezek olly kérdések, melyekre természetesen most még kielégítőleg nem felelhetni; hiszen a' századok óta észlelt és senki által nem tagadott testi ragályokra nézve sem vagyunk ez iránt tisztában. De az említett esetben nem is szükség ilyen légmirigyet feltennünk, mert ott is hol a' ragály látszólag távolba hatott, annak személyről személyre ragadását gyaníthatni, ha a' láncznak minden szeméit nem ismerjük is, vagy ha az azt tovább terjesztő személyen a' ragály hatást nem gyakorolt is, mi benne csak a' megkívántató fogékony-ság' hiányát bizonyítaná. Így például *Dörr* heilbronni tájképfestő Esslingernét soha sem látta ugyan 's vele közvetlenül érintkezésbe nem jött, de valljon Kerner, 's más Heillbronnból vele együtt Weinspergbe érkezett és a' rabnőt látogatott baráti által nem jött-e ezzel némi kapcsolathoz? 's nem történhetett-e ez mindnyájokkal, kik a' kérdéses rémet otthon is látni vagy hallani vélték?

Ha az életben és históriában figyelmesebben körültekintünk, számtalan történetekre, tüneteményekre akadunk, melyek kielégítőleg csupán csak erkölcsi ragály' feltétele alatt magyarázhatók. Ennek bizonyosságát először is a' látományszerűségek magok nyújtják. Egyesek csak ritkán és csak ollyanok találtnak, kik embertár-

saiktól elkülönözve magányos és szemléletes (contemplatív) életet éltek. A' hol izgékony idegű 's eleven képzelmű emberek társasággá egyesültek, ott egymásra ragadó közös léleklátást is találunk: így p. o. a' *gnosticusoknál*, egy a' római világuralkodás' utolsó századaiban a' keresztyén egyház' kebelében támadt mysticus felekezetnél, melynek tagjai közösen legesudálatosb látományokat szemléltek; így a' *hesychasták*, a' tizennegyedik században Athos' hegyén lakó szerzetesek, kik az ember köldökét tarták az isteni világ' székhelyének. Egész nap imádságba merülten, állokat mellökre támasztva 's szemeiket a' köldökre meresztve vélték az örök isteni fényt szemlélhetni. Az *angyaltestvérek* vagy *gichteliamusok* egy a' 17-dik században *Gichtel* által Németalföldön és *John Pordage* által Angliában alapított, 's *Böhme Jakabnak* a' theosophiai vargának mysticus irományaiban foglalt tanokat követő vallási felekezet, kik közösen felleghintókban ülő és szörnyek által vont pokolszellemeket láttak, melyek először óriásokká, később ismét iszonyú 's undok állatokká változtak; e' mellett még szaglások és izlésök sem maradt illetlenül, mert ezen furcsa látományok alatt undorító, kénköves, sós és kormos ízt éreztek, 's kiállhatatlan, mérges pokolbűz által kinoztattak *). Így Menzel Farkas a' *Theatrum Europaeum*' 7-dik kötete után körülményesen beszéli, miképen 1665 dik évben a' paderborni káptalanhoz tartozó némelly helységekben száznál több személy, férfiak, asszonyok, tanulók, leányok, sőt gyermekek is egyszerre pokolszellemek által meglepetve ördögösökké lettek, 's minden szentek ellen a' legiszonyúbb káromlásokra fakadtak, a' mellett mindennemű az, újabban tapasztalt mágnesi tűneményekre emlékeztető magyarázhatatlan dolgokat és csodákat műveltek, és pedig többnyire jó hírben álló 's tekintettel bíró minden rendű emberek, 7—9 éves gyerkőczék, ártatlan leányzók, 's 40—50 esztendőös tisztos polgárok **). De újabb időkben szinte a' weinspergi eseten kívül még más tűnemények is az efféle látományok' ragadósságára mutatnak. Schubert például fennidézett munkájá-

*) Horst: Déutoroscopie II. rész. 209-átk 1. és: Über den Geister und Gespensterglauben in Deutschland. Deutsche Vierteljahrschrift. VII. 1839.

**) Literatur-Blatt. 1839. Nro 109.

ban a' már említett Oberlin lelkészről írja, hogy községében a' léleklátás' és a' túlvilágban utazás' általa állítólag birt adománya, hívei, de kivált az asszonyok közt, nagyon elterjedett.

De vannak még némelly nemei a' látományoknak, melyek bizonyos vidékeken otthonosok, mint a' másod látás (the second sight) a' skót felföldön 's a' nyugati britt szigeteken; melyben még azon körülmény is ragály mellett szól, hogy ha, mint mondatik, egy azzal bíró a' látás' pillanatában bár ki mást illet, a' másodlátási tehetség erre is általmegyen. Szembetűnő az is, hogy újabb időben legtöbb látományok a' vidám kis Würtembergben, tapasztaltattak, 's revezetesen Weinsperg' környékére látszanak minden kísértetek seregleni, holott minden topographiai leírásoknál fogva ezen városka szőlőhalmáival 's nyájas vidékével, legkevesebbé látszik arra alkalmasnak, hogy az alvilág' kapuja gyanánt a' régiek' borzadalmas Avernusának helyét pótolja. Ezen körülmények oda látszanak mutatni, hogy az illy léleklátás néha otthonos (endemicus) betegség' jellemét is ölti magára.

De lehet még egyéb ezen véleményt támogató példákat is felhordani, melyek ugyan testi betegség' bélyegét inkább hordják magokon, de azért az itt tárgyalt állapotokkall rokonságok még nem tagadható; ilyen volt a' középkorban *szent Vid' táncza*, melyben az általa meglepett személy izmainak göresös vonaglásai által felizgatva örült gyanánt mind addig tánczolt 's ugrándozott, míg minden erejéből kifogyottan 's ájultan földre rogyott, az efféle rohamoknak tanúi pedig többnyire hasonló göresös tánczdüh által ragadtattak el. Ide tartoznak a' Franciaországban egykor olly híres *Jansenisták* közt támadt úgy nevezett *Convulsionáriusok*, kik *párisi szent Ferencz'* sirján göresös vonaglások közt a' Jansenismust magasztalák, továbbá ama' németalföldi hystericus apácza' példája is, ki ellentállhatlan ösztönt érzett macska gyanánt miákolni, 's ezt nem csak vele egy kolostorban élő apáczatársaira, hanem Németalföld' csak nem minden egyéb kolostoraiba is elragasztotta. De a' mai nap olly közönséges idegláz is egészséges személyekre ragadván, ezekre nem csak a' testi nyavalya száll, hanem az azzal járó tehetség is, a' lázas hagymázban olly dolgokat láthatni, melyeknek tárgyilagoss valóságot bizonyosan senki sem tulajdonít.

De némelly tisztán hltóriai történeteket is csupán csak erkölcsi ragály által lehet kielégítőleg megfejteni. Nem jelennek-e meg némelly nemzetek', némelly korszakok' izgalmi erkölcsi járványnyavalyák gyanánt, melyek által néha egész néptömegek meglepetve ellentállhatlan erővel, különben tapasztalt jellemökkel merőn ellenkező irányba ragadtatnak? Ha ezen állítást a' világ' történeteiből merített lettdolgok' részletes elbeszélésével kívánnám bebizonyítani, az ezen cikkely' czéljához képest igen messze vezetne; ennél fogva csak néhány legfontosabb, 's az emberiség' sorsára elhatározó befolyással volt történetet kívánok érinteni, mint például a' *népköltözést*, mely alkalommal számtalan néptörzsek, kik előbb évezredekig megelégedetten éltek elődeik' honában mintegy varázs erő által üzetve rohantak nyugat felé, fegyverökkel és saját vérük' árán új hazát szerzendők; továbbá a' *keresztes háborúkat*, midőn egy lelkesedett remetének buzdítására dühös vakbuzgóság' ragadta el Európa' népeit, kik honi tüzhelyöktől 's övéiktől elválva, a' szent sirnak pogány kezekből kiragadására tödultak *), végre, hogy hozzánk igen közel álló 's amazoknál nem kevesbé fontos történetet említsek, mi egyébnek lehet tulajdonítani, szinte járványnyá nevededett kölcsönös elragasztásnál, midőn látjuk, hogy a' földkeréknek legkönnyelműebb, legjámberabb 's azon pillanatig a' legsúlyosabb nyomás alatt is türelmes népe: a' franczia nemzet az első forradalom alatt rögtön mintegy felbőszült,

*) Itt ugyan ellenvetésül saját nemzetünk' példáját lehetne felhozni, mely ezen közelragadtatásban az első keresztes háborúk' alkalmával részt nem vett, sőt a' hazánkon átvonuló hadakat ellensége-sen meg is támadta; de erre azt felelhetjük, hogy Kálmán király' idejében a' magyar még tiszta ázsiai vér vala, mely mint idegen faj' ivadéká lépett az európai, egymással rokon népek' család-körébe. Már pedig a' testi ragályoknál is tapasztaljuk, hogy nem csak egyes emberek vannak kik azok iránt semmi fogékonysággal sem birnak, hanem némelly emberfajok is bizonyos betegségek-től egészen mentek. Valljon, a' mindenben analogia szerint munká-ló természet nem terjeszthette-e ezen törvényét a' lelki ragályok-ra is? 'S ha a' szomszéd népekkeli vegyülés által a' magyar törzs' eredeti jelleme későbbben módosítást szenvedett is, minden történetekből még is azt láthatjuk, hogy fanatizmus annak saját-ságos bélyege soha sem volt.

midőn látjuk, hogy az ország' akkori főnökei is miként érzették ezen egész lényöket, lelkiüetöket megváltoztató kórságos ragály' befolyását; itt csak Robespierret említem, kinek emlékeztét az emberiség' és a' valódi szabadság' átka terheli, 's kiről tudjuk, hogy a' forradalmat megelőzőtt időben szülőhelyén Arrasban egy általa viselt bírói hivatalt önként letett, ne hogy kintelen legyen halálos ítéletet kimondani; tudjuk, hogy házi életében részvevő, szelid és tiszta erkölcsű volt 's még is később a' köz örültség által elragadtatva hideg vérrel ezeket áldozott kórságos vérszomjának. Még egy Dávid', egy Carnot' 's több mások' neveit is említhetném, kiknek a' terrorismus előtti 's utáni életök nemes és szelid erényekben gazdag, 's csak ekkor, mintegy magok is áldozatai lévén a' rettentő nyavalya' dühének, mint tagjai az úgy nevezett közjói választmány'nak (comité de salut publique), érzéketlen hóhérok gyanánt, kimélet nélkül szórták a' halálos ítéleteket polgártársaik' fejére. 'S valljon ezen, és számos egyéb a' hely' szűke miatt általam nem említhető történetek' kifejlődése 's egész menetele, nem mutatják-e a' testi járványoknál is tapasztalt támadás', nevedés', terjedés', gyengülés' 's végre megszűnés' stadiumait a' nélkül hogy ennek okait más körülményekben gyaníthatnók, minthogy a' nyavalya' mirigy ereje nőtt vagy fogyott? Mind ezeket pusztán az eszmék' kifejlődésének és hatásának tulajdonítani véleményem szerint nem lehet, mert az általok érdekelt néptömeg' nagyobb része azokat egész értelmökben fel nem foghatja, a' műveltekben pedig több szellemi önállóságot kell feltennünk, hogy sem idegen eszmék' befolyása által tulajdon lelkiüetök sarkából kiforgattatnék.

Hasonló ragályos bélyegű az időről időre az emberek közt uralkodó hajlam öngyilkosságra, mely az első római imperatorok' korában mintegy divattá vált, újabban pedig kivált ezelőtt egynehány évvel Párisban, 's most mint az Allgem. Zeit. egyik levelezője nem rég írta, Lissabonban tapasztaltatik, hogy pedig Angliában honos (endemicus) lelki állapot, azt kiki tudja.

Továbbá ki nem tapasztalhatta már magán vagy másokon, hogy bátorság és félelem, lelkesedés és elcsüggedés ragály gyanánt hatnak? Az mit páni ijedelemnek nevezünk 's mi néha népes csoportot minden külső ok nélkül meglep, mi egyéb, valamelly egyednek, a' többiekkel ragály gyanánt közlött, rémülési lélekizgal-

mánál? Ismét a' historiára utalok. Hányszor történt, hogy számos hadat már a' győzelem' pillanatában egy kis csapat' vagy egyetlen egy vezér' gyáva futása magával ragadott; hányszor hogy valamelly gyenge 's már reményt vesztett sereg *egy hős'* példája által felbuzdítva győzelmet nyert! Annyi a' példa ezekre csaknem minden nemzet' történeteiben, hogy felesleg volna azokat egyenként felhordani. Hány ember tapasztalhatta önmagán, hogy ha csendes és hideg vérrel, sőt talán ellenkező véleménynyel is lépett lelkesedett férfiak' gyülekezetébe, pillanatilag a' közönséges buzgalom által elragadtatott, 's ilyenkor észrevehetjük, hogy nem az előhozott okok győztek meg bennünket, mert haza térve 's a' hallottakat nyugodtan megfontolva, előbbi szokott meggyőződésünk lesz ismét túlnyomóvá, hanem míg az illy úgy szólván lelkesedési légkörben tartózkodunk, önkénytelen áthatva érezzük magunkat általa. Végre nem fogadjuk-e el azon emberek' szokásait, gondolkodás - és cselekvésmódját, kikkel legtöbbet társalkodunk? 'S nem szól-e maga a' nyelv szokás is ezen nézet mellett midőn azt mondjuk: hogy ez vagy amaz valakitől ránk ragadt?

Még szembetünöbben bizonyítja a' rendkívül felizgatott belső érzelmeknek másokra ragadhatását, a' mennyire azok külső mozdulatokban is nyilatkoznak, Smith Ádámnak: *Theory of moral sensations* című munkájában tett egyik észrevétele: Ha a' köznépből való emberek vagy gyermekek, kik még nem tanultak arczvonásaik 's tagjárások felett uralkodni, kötéltánczost néznek, saját testökkel néha úgy hajolnak 's fordulnak mint ha magokat akarnák egyensúlyban tartani 's bukástól megőrzeni; továbbá ha látjuk, hogy valakinek karját vagy lábát súlyos csapás fogja érni, mintegy eszméletlenül 's gépelyileg saját kezünket 's lábunkat vonjuk vissza, mintha a' veszély bennünket fenyegetne 's mi ezt illy mozdulat által elháríthatnók magunkról. Smith ennek okát az embernek' sajátságos sympathiájában keresi, de talán ugyan azon eszme, csak tisztábban kifejezve, ha azt mondjuk, hogy ilyenkor az idegen személyben rendkívül felizgatott rémülés pillanatilag olly erővel ragad reánk, hogy bennünket önkénytelen ezen belső érzésnek megfelelő külső mozdulatra is ösztönöz. 'S tulajdonképen sympathia, rokonszenv 's szánakozás, legtágabb értelemben is mi egyéb saját lelkünkkel közlött idegen érzélemnél?

Ezen és számos rokon tünetmények közönségesen az ember' utánzási ösztöne által magyaráztnak; de utóbb is, mi ez egyéb külső 's idegen példák' befolyása iránti fogékonyságnál? 'S nem szükséges-e, hogy ezen példáknak lelkünkre, elhatározásainkra és cselekvéseinkre hatását megfoghassuk, holmi közeget (medium) vagy is inkább vonagot (vehiculum) feltennünk, melly által ama' behatás eszközöltetik? Már pedig ezt akár ragálynak vagy akár mi egyébnek nevezzük, az a' legrendkívüliebb 's a' legmindennapiabb tünetményekre egyiránt lesz alkalmazható, a' léleklátásra szintűgy mint p. o. az öltözeti divatra.

Most még a' fent említett második ellenvetést kell elhárítanunk. Az erre való felelet azon állás' kimutatásában fekszik, mellyet értekező' véleménye szerint a' léleklátás a' többi álmjárás' állapotok' sorában elfoglal. Itt előre kell bocsátanunk, hogy a' látományok a' közönséges magnesi crisisektől főképen abban különböznek, hogy 1-ször: legtöbb esetben a' külső érzékek nem alvók 's elzárva, hanem ébrek és munkások; 2-ször: kivétel nélkül minden esetben a' történtek' és látottak' emlékezete által hat az éber életbe, holott, mint többször volt alkalmunk megjegyezni, az a' tulajdonképen úgy nevezett magnesi állapotokban elzárva szokott maradni. Ezek, kivált az utóbbi körülmény, bizonyosságai annak hogy a' látományi állapotokban a' lélek éber és munkás marad az idegrendszer' belsejében is, mert különben a' uyert szemléléseket az agyba, melly az éber emlékezet' kincstára, nem vihetné által. Ha tehát, mint felebb történt, az álmjárás' és magnesi jelenségek' alapokát a' léleknek tökéletes elalvásában vagy is az idegrendszerből elvonulásában, 's az ösztönnek ez által felszabadult korlátlan munkásságában keressük, úgy a' léleklátást valószínűleg szinte az ösztön' kórságos felizgatásának tulajdoníthatjuk, de különben éber, és pedig az idegrendszerben éber lélek mellett; ebből természetesen az következik, hogy az ösztön, melly egészséges állapotban a' léleknek ész- és értelembeli munkássága által csak nem egészen elnyomatik, ezen kórságos izgalmban is, az éber lélek által működéseiben akadályoztatván, csak zavart 's homályos szemléléseket eszközölhet. A' különböző állapotoknak egymáshoz' viszonya talán legvilágosabban fejeztetik ki, ha mondjuk: hogy az ösztön a' közönséges éber életben *mélyen alszik*, az álmjárás' és magnesi állapotban *ébred*,

a' látományosokban pedig *álmodik*. Nem lehetetlen, hogy ezen állapotban is rejtett természetűek, sőt talán a' jövődő' titkai is nyilatkoznak előtte, de csak jelképileg (symbolisch) mint néha a közönséges álomban is történik; a' szemléletek az éber eszmélettől mindig alanyi színezetet nyernek, szóban és alakban a' látók' éber képzeletmódjához alkalmazkodnak. Ha a' tudományban fog e' valaha sikerülni azt, mi az ilyen tüneményekben tárgylagos, minden alanyi járulmánytól elválasztani? igen kétes, mer éber észrevevéseinkben is lehetetlen azoknak lényegét, az alany szemlélési formák által reájok ruházott esetékestől határozottan megkülönböztetni. Annyi azonban, úgy hiszem, bizonyos, hogy azok kik az említett tüneményekben a' tulvilág' 's az ember' végső rendeltetése' titkainak kulcsát már birni vélték, boldog álomban 's csalódásban ringaták magokat, mellyből szerencsájökre nem könnyű őket felébreszteni.

Mindazonáltal értekező távol van attól, hogy itt kifejtett nézeteit egyebeknek tekintse némi valószínűséggel bíró gyanításonál; távol van attól, hogy magát az igazság' bajnokának tartsa és mint Azais idézett munkájának bevezetésében büszke önértéssel 's francia lovagisággal felkiáltson: la vérité m'a fait l'honneur de se confier à ma pensée! sőt inkább hajlandó azt hinni, hogy ezen dáma teljes és korlátlan bizodalma rá még egy halandót sem méltatott 's méltatni nem is fog; legfelebb futó pillanatot enged egyik vagy másik imádójának 's kegyenczének a' szűz kecséit takaró sűrű fátyol alá, melly alkalommal nem csuda, ha néha tetemes opticus csalódások is szoktak történni. Értekező tehát a' nélkül hogy magát a' természet' titkaiba avatottabbnak tartaná, csak azt hiszi, hogy az itt felállított nézet a' tárgyalt tünemények' fő jelenségeinek inkább megfelel, 's az eddig ismert természettörvényekkel inkább egybehangzik, mint a' többi tudtára esett eddigi megfejtési próbák; meggyőződés az efféle tárgyakban lehetetlen, ha tehát nem sokára kielégítőbb magyarázat találma napvilágot látni *) nem szégyenlené mostani

*) Egy érdekes hazánkfia, kinek alkalma volt személyes tapasztalásokat is tenni, hír szerint már évek óta ezen tárgyról terjedelmes munka' készítésével foglalkozik, melly bár minél előbb megjelenék!

nézetétől elpártolni 's az új theoria' zászlója alá szegődni; tudományos tárgyban az egyszer kimondott véleményekhez ma-kacs ragaszkodást inkább hiúságnak mint következetességnek tart-ván. Minden esetre azonban azzal vigasztalja magát, hogy min-den theoria, melly nem csak illy bomáylepte rejtélyeknek, ha-nem a' legismertebb 's mindennapiabb természettüneményeknek is magyarázatát teszi feladásává, többé vagy kevesebbé elmés gyanításnál egyéb nem lehet.

De valljon méltó-e hogy az ember idejét és munkáját olly tudományokra pazarolja, mellyektől csak látszatos, csalékony ered-ményeket, csak Tantalusféle ámitó gyümölcsöket várhatni, mely-lyek a' gyakorlati életre nézve minden haszon nélküliek? — A' legelvontabb tudományoknak is van, úgy hiszem, *egy* gyakorlati oldalak, melly miatt azok az emberiség' legnélkülözhetlenebb szük-ségei közé tartoznak, mert asylumok, mellyekbe az élet' emésztő szenvedélyeitől, epesztő gondjaitól fáradt, erejéből kifogyott lé-lek menekedhetik. Legtöbb ember, talán mindnyája többé vagy kevesebbé, ösztönt érez magában e' földön örökké elérhetetlen czél felé; a' legerősebb bizonyosság, mellyet a' lélek' halhatatlan-sága mellett felhozhatni. Kettős az út, mellyre ezen belső ösz-tönnek engedve indulhat; az egyiken tiszta zavartalan boldog-ságot keres, ez az élet' útja; a' másikon általános tudást, ez az elvont tudományoké. Talán szinte jele az ember' kettős termé-szetének és siron túli rendeltetésének, melly hihetőleg ezen ket-tős czélját elérési véle; anyagi testének megadván az egyetlen valódi boldogságot: eszméletlen nyugalmat a' sirban; a' léleknek pedig a' mindenséggel és természetörökkeli közvetlen érintke-zésben korlátlan tudást. E' földön azonban az óhajtott czélt egyik úton sem érheti el; mindegyiken tehát csalódások várják, de a' tudományok' útján nem olly keserűek, nem olly emésztők, mert szerencsére ama' Faustféle lelkületek igen ritkák, kiket az emberi tudás' szűk korlátai úgy boszontának, hogy miattok a' pokol' hatalmaival szövetkezzenek. Szentek tehát előttem az elvont, szemlélődő tudományok, mert az ember' földi rendelteté-séhez tartozónak hiszem, hogy azokkal foglalkozzék, nem azért hogy az igazságról lerántsa a' fátlyolt melylyel a' bölcs végzet

azt szemeink elől eltakarta, mert ez soha nem sikerülhet; még kevesebbé világi hír vagy nyereség' kedvéért, mert itt már a gyakorlati 'élet' göröngyös útjára térne által; hanem hogy tisztább, szellemibb légkörben a' lélek' sebei hegedjenek, mellyeken ez az élet' viadalmaiban nyert, 's hogy újlag elzett erővel szállhasson szembe ennek dúló viharaival.

Lukács Móricz.
